

Drago Roksandić

A black and white portrait of Svetozar Borojević od Bojne, a Serbian general. He is shown from the chest up, wearing a military uniform with a high standing collar. A Iron Cross medal hangs around his neck. He has a mustache and is looking slightly upwards and to the right. The background is a soft-focus blue.

Svetozar Borojević od Bojne
(1856 - 1920)

Lav ili Lisica sa Soče?

Prof. dr. sc. Drago Roksandić

Svetozar Borojević od Bojne (1856-1920)
Lav ili Lisica sa Soče?

Prof. dr. sc. Drago Roksandić
Svetozar Borojević od Bojne (1856-1920)
Lav ili Lisica sa Soče?

Za izdavača
David Dragoljub Orlović

Grafičko oblikovanje

Korektor
Jovan Čorak

Štampa
"Parko", Zagreb

Izdavač

VIJEĆE SRPSKE NACIONALNE MANJINE GRADA ZAGREBA

Gajeva 7, 10000 Zagreb, Hrvatska
Telefon: +385 (0)1 4828-525
Telefaks: +385 (0)1 4828-524

БИЈЕЋЕ СРПСКЕ НАЦИОНАЛНЕ МАЊИНЕ ГРАДА ЗАГРЕБА

Гајева 7, 10000 Загреб, Хрватска
Телефон: +385 (0)1 4828-525
Телефакс: +385 (0)1 4828-524

www.srbi-zagreb.org
vijece@srbi-zagreb.org

Zagreb, 2007.

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu
pod brojem **621714**.

ISBN 978-953-95645-0-4

Prof. dr. sc. **Drago Roksandić**

Svetozar Borojević od Bojne
(1 8 5 6 - 1 9 2 0)

**Lav ili Lisica
sa Soče?**

Predgovor *

Jedva je prošlo mjesec dana otkako me je gospodin David Orlović, predsjednik Vijeća srpske nacionalne manjine grada Zagreba, zamolio da povodom 150. godišnjice rođenja austro-ugarskog feldmaršala Svetozara Borojevića – rođena u Umetićima, na Baniji, 13. decembra 1856. godine i preminulog u Celovcu, 23. maja 1920. godine – održim prigodno predavanje u Zagrebu, u dvorani Biblioteke SKD "Prosvjeta", u Preradovićevoj 18 te da Vijeću unaprijed predam rukopis predavanja jer bi ga ono htjelo štampati u obliku knjižice. Iako mi ponuda terminski, zbog mnoštva drugih, ranije preuzetih poslova, uopće nije odgovarala, prihvatio sam je kao izazov i kao svojevrsni moralni imperativ.

Svetozar Borojević – u to sam osobno duboko uvjeren – jedno je od onih imena bez kojih je u biti nemoguće pisati iole ozbiljniju srpsku i hrvatsku povjesnicu 20. stoljeća, a kada je riječ o Prvom svjetskom ratu, isto to vrijedi i za povjesnicu Austro-Ugarske Monarhije. Na ovom mjestu ču nastojati iscrpnije obrazložiti svoje mišljenje zašto je tome tako. Nemoguće je ne suglasiti se s Ernestom Bauerom, piscem jedine popularne monografije o Svetozaru Borojeviću, da je Feldmaršal poslije 1918. godine u Jugoslaviji svjesno zaboravljen.¹

U novije vrijeme najviše mu se bio odužio *Hrvatski biografski leksikon*.² Nije ga previdio ni zavičajni *Petrinjski biografski leksikon* Ivica Goleca.³ (Golec je istakao i da je Borojević petrinjski "začasni građanin".)

Međutim, kapitalna historiografska djela i sa srpske i s hrvatske strane još uvijek o njemu šute. Primjerice, monumentalna *Istorijski srpskog naroda* Srpske književne zadruge u šest knjiga, odnosno, u deset svezaka uopće ne spominje ime Svetozara Borojevića, ali ga poimenično ne spominje ni mnogo recentnija *Hrvatska moderna povijest* Dušana Bilandžića (Golden marketing. Zagreb, 1999.).⁴ Sve do ovih dana ništa se u tome nije izmijenilo.

¹ Bauer, Ernest. *Der Löwe vom Isonzo. Feldmarschall Svetozar Borojević de Bojna*. Verlag Styria. Graz-Wien-Köln, 1985., str. 7. Knjiga je zanimljivo pisana, očigledno na temelju brojnih arhivalija i iskaza svjedoka, na žalost, bez bilježaka i, mjestimično, nacionalnopolitički tendenciozna. Knjiga sadržava i djetomične podatke o arhivskim i muzejskim ustanovama u Austriji u kojima su pohranjeni arhivski izvori u vezi sa Svetozarom Borojevićem. Međutim, ipak ne bi imalo smisla generalizirati prije nego što se podrubnije ispita raspoloživa bibliografija. O Feldmaršalu i to kao vojskovod i iscrpno piše Petar Tomac u profesionalnoj studiji (*Prvi svetski rat 1914 – 1918. Vojnoizdavački zavod*. Beograd, 1973.) – Najnoviji rad, velikim dijelom s Borojevićem u vezi, objavljen je u Sloveniji: Simčić, Miro. *888 dana bojev na Soški fronti*. Založba Orbis, 2006.

² Vidjeti: *Hrvatski biografski leksikon* 2 Bj – C. Jugoslavenski leksikografski zavod "Miroslav Krleža". Zagreb, 1989., str. 168-169. Članak je napisao urednik u Zavodu Zdenko Šenoa. Najveći dio bibliografskih jedinica na temelju kojih je napisan ovaj rad pohranjen je u Bibliografiji Leksikografskog zavoda „Miroslav Krleža“ u Zagrebu. Najljepše se zahvaljujem Zavodu na mogućnosti korištenja obavijesti iz ove Bibliografije.

³ Golec, Ivica. *Petrinjski biografski leksikon*. Matica hrvatska Petrinja. Petrinja, 1999.

⁴ Danas mi je osobna profesionalna zadovoljština da sam Svetozara Borojevića uvrstio u svoju knjigu *Srbi u Hrvatskoj od 15. stoljeća do naših dana* (Vjesnik. Zagreb, 1991.). Vidjeti str. 118 i 119. O njemu sam pisao i u *Krležijani* (glavni urednik Velimir Visković). Vidjeti: Sv. 1/A-Lj. Leksikografski zavod "Miroslav Krleža". Zagreb, 1993., str. 75 ("BOROJEVIĆ, Svetozar").

Ipak, ostaje otvoreno pitanje zašto danas komemorirati godišnjice Svetozara Borojevića, odnosno, zašto to, eventualno, ni dalje ne bi trebalo raditi. Nadam se da će ovaj moj rad, koji je svjesno pisan tako da otvor i istraživački "zaoštři" što je moguće više pitanja u vezi s feldmaršalom Svetozarom Borojevićem i njegovim dobom barem kao poticaj ispuniti svoju zadaću. Hrvatska i srpska historiografija, isto kao i austrijska i mađarska, duguju mu serioznu monografsku obradu, a kulturna javnost ljudsku rehabilitaciju i, nadasve, izlazak iz povijesnog zaborava.

6

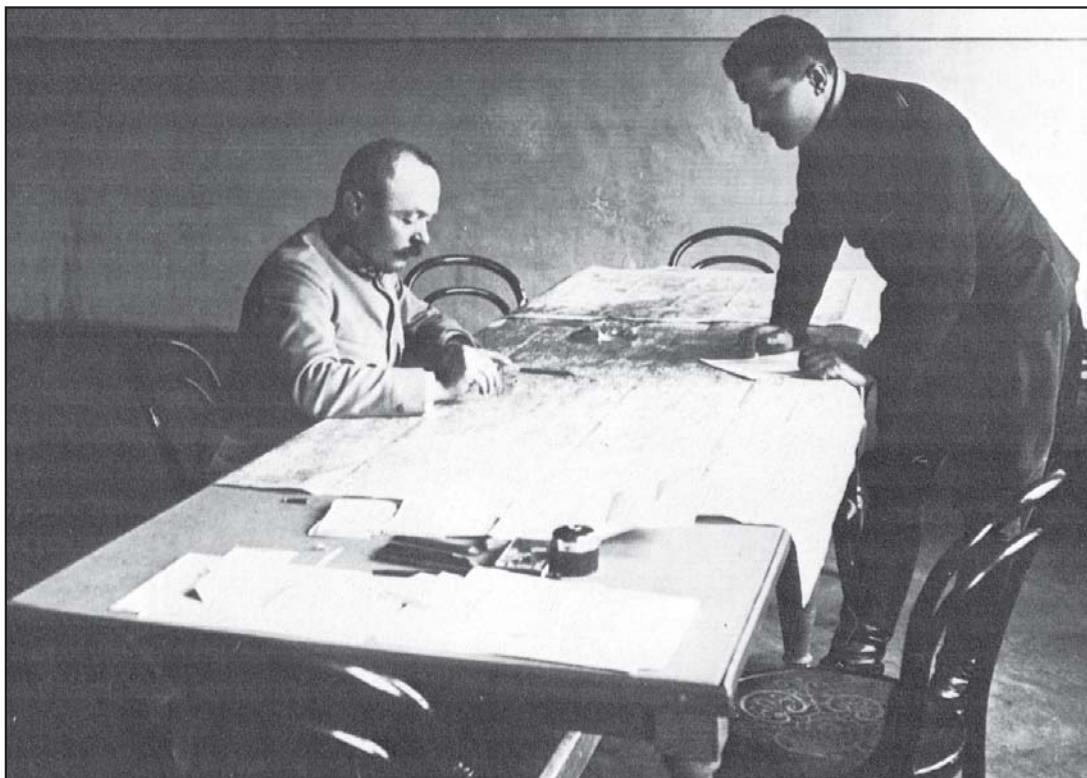
Svaki vojnik sočanske fronte zасlužuje zlatnu kolajnu.

Boroević Jr.

* Ilustracije i karte su preuzete iz sljedećih izdanja: Bauer, Ernest. *Der Löwe vom Isonzo. Feldmarschall Svetozar Borojević de Bojna*. Verlag Styria. Graz-Wien-Köln, 1985.; Gilbert, Martin. *First World war Atlas*. Weidenfeld and Nicolson. London, 1970; Pavičić, Slavko. *Prvi svjetski rat: 1914.-1918: sv. 1: Jugozapadno (talijansko) ratište u prvom svjetskom ratu*. Zagreb, 1944; Pojić, Milan. *Vojskovođa Svetozar Borojević 1856-1920*. Zagreb, 2006.

1.00. Zašto komemorirati godišnjicu rođenja Svetozara Borojevića?

Kada je riječ o srpskim i hrvatskim vojnokrajiškim tradicijama u habsburškom podaništvu, brojni su zapovjednici hrvatskog i srpskog porijekla koji su u moderno doba – neovisno o svome habsburškom lojalizmu – uvršteni u jedan ili drugi ili čak oba nacionalna "Panteona". Od Nikole Jurišića i Pavla Bakića u 16. stoljeću do Josipa Jelačića i Stefana Šupljikca u 19. stoljeću riječ je o osobama čije hrvatsko i srpsko porijeklo nije bilo upitno, ali i osobama čija je habsburška lojalnost bila ništa manje upitna pa ih se ipak da-

Borojević na Sočanskom ratištu (Bauer 1985.)

nas i u jednoj i u drugoj nacionalnoj historiografiji i kulturi vrednuje kao nezaobilazne u bilo kakvu ambicioznijem pokušaju interpretiranja novovjekovne nacionalne baštine.

Zašto tome nije tako i u slučaju feldmaršala Svetozara Borojevića sve do najnovijih vremena? To je čovjek koji je u Prvom svjetskom ratu imao nemjerljive zasluge u obrani sočanske fronte u austro-ugarsko – talijanskom ratu, fronte koja je potencijalno ugrožavala sam Beč. Uspješnom obranom na tome ratištu fronte Borojević je de facto obesmislio talijanski iredentizam na istočnoj obali Jadranskog mora. Uspjeh je bio tim

veći jer su talijanske aspiracije bile međunarodno legitimirane odredbama tajnoga "Londonskog pakta" od 26. aprila 1915. godine?⁵ Pitanja je moguće i dalje umnožavati. Zašto odnos prema Svetozaru Borojeviću nije drukčiji, budući da je riječ o čovjeku koji je u habsburšku vojnu službu ušao kao dijete iz niže oficirske vojnokrajiške obitelji, a postao je austro-ugarski feldmaršal, jedini među Hrvatima i Srbima koji je takvu imperijalnu promociju ikada doživio i to upravo zbog zasluga na sočanskom ratištu, izravno ili neizravno važnih za sve Južne Slavene?

8

Generalplukovnik pl. Borojević obilazi borbene jedinice (Bauer 1985.)

Odgovori na ova pitanja su sve prije nego jednostavni. Ako bismo htjeli pokušati odgovoriti jednom rečenicom, mogli bismo kazati da je tome tako zato što se povjesno "prekasno" rodio. Da se "ranije" rodio, kao habsburški lojalista ne bi se bio našao u procijepu između dinastičkog lojalizma i nacionalnih aspiracija, bilo srpskih, bilo hrvatskih, bilo "supranacionalnih" jugoslavenskih. Taj je procijep za njega osobno kao vojskovođu bio fatalan jeseni 1918. godine. Za njega osobno kao čovjeka bio je fatalan i egzistencijalno, sve do srčanog udara u noći od 23. na 24. novembra 1920. godine. Svetozar Borojević je bio spremjan ginuti za Habsburšku Monarhiju i u vrijema kada je car

⁵ Ferro, Marc. *The Great War 1914 – 1918*. Routledge. London-New York, 2002, str. 76, 110, 166.

i kralj Karlo Habsburški od nje bio digao ruke. Takva Borojevićeva situacija u kasnu jesen 1918. godine nužno izaziva asocijacije.

Kada je 1797. godine nestajala Mletačka Republika, njezini dalmatinski/morlački vojnici, Hrvati i Srbi, bili su među zadnjima koji su za nju htjeli ginuti, čak i u trenucima kad je u Veneciji rijetko tko bio voljan išta učiniti za njezinu budućnost. Kada je u novembru 1918. godine nestajala Habsburška Monarhija, a u Zagrebu već bila proglašena Država SHS, feldmaršal Svetozar Borojević je predlagao caru Karlu da mu do-

Rasprava o stanju na Sočanskom ratištu (Bauer 1985.)

zvoli da se s jezgrom svoje Sočanske armije uputi na Beč i silom osigura opstanak Monarhije.⁶

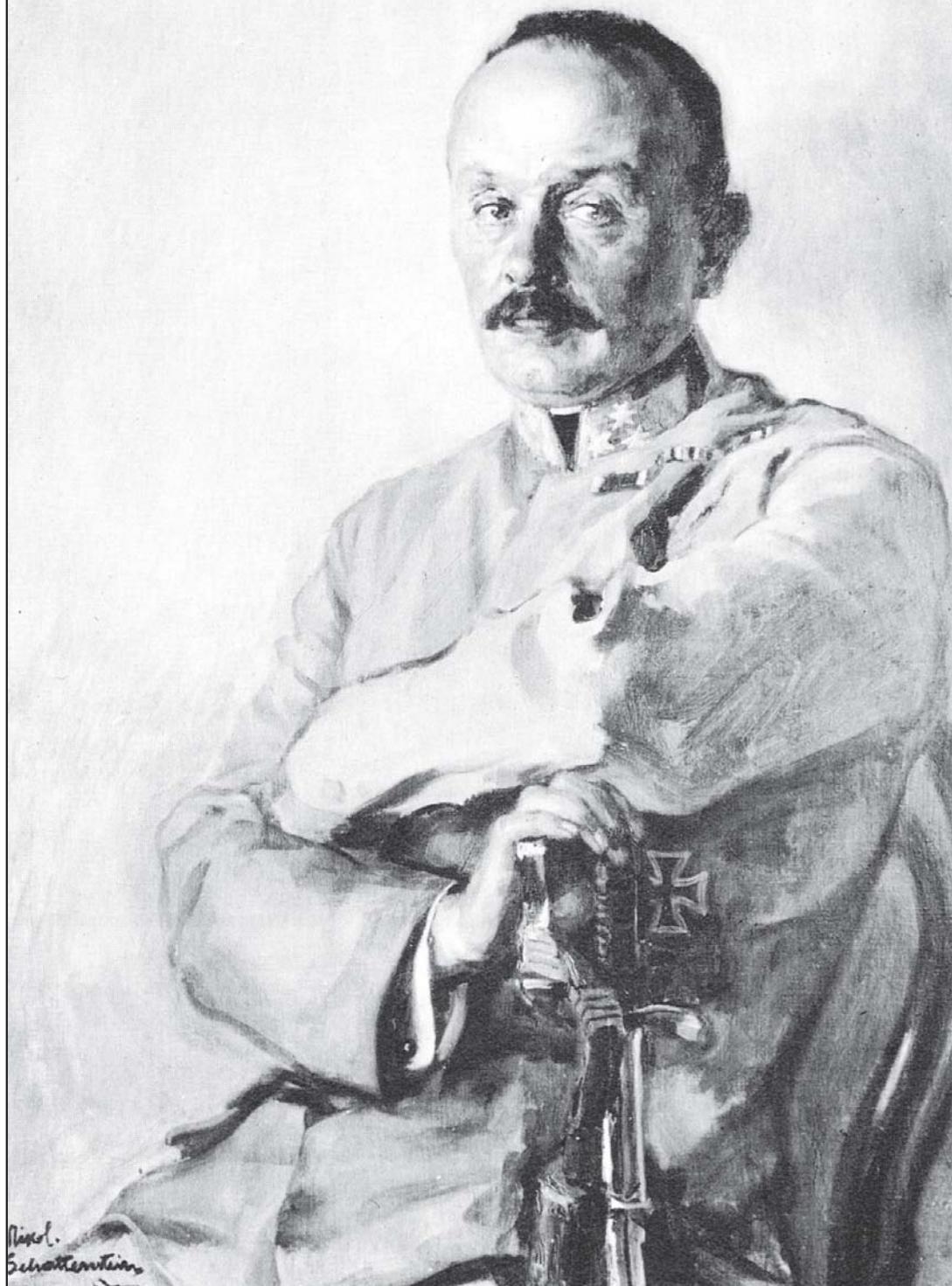
Na kraju 20. stoljeća, poslije svega što se poslije 1918. godine zabilo, odnos vojnikrajiških potomaka prema Svetozaru Borojeviću, napose onih koji su bili manje ili više utjecajni akteri sistema koji se 1991. godine također raspao, nije mogao biti "idiličan".⁷

⁶ "Der geplante Marsch auf Wien", u: Bauer, Ernest. Nav. dj., str. 126-127.

⁷ Budući da ovaj članak nastaje na poticaj Vijeća srpske nacionalne manjine grada Zagreba, kritički će propitati mišljenja i argumente nekolicine najutjecajnijih Srba u Hrvatskoj u 20. stoljeću, isto tako ratnika, ali, za razliku od Svetozara Borojevića, sazrelih u tradicijama dubinski različitim od njegovih.

Feldmaršal Borojević od Bojne (ulje na platnu)

Generalpukovnik JNA Pavle Jakšić bio je ratni komandant Sedme banjavske divizije, načelnik Glavnog štaba NOV i POH i što je ovom prilikom najvažnije, načelnik Štaba IV. armije, t.j., one partizanske armije koja je sudjelovala u završnim bitkama na jugoslavensko-talijanskoj granici 1945. godine. Dakle, Pavle Jakšić je krajem Drugoga svjetskog rata ratovao u istim onim krajevima u kojima je trideset godina ranije i feldmaršal Svetozar Borojević branio granice Austro-Ugarske Monarhije, odnosno, slovenske i hrvatske, u konačnici južnoslavenske etničke granice.⁸ Objavljujući svoje memoare *Nad uspomenama* 1990. godine, nakon što je već godinama ranije bio radikalno doveo u pitanje svoja – uvjetno rečeno – titoistička uvjerenja, Pavle Jakšić se javio istovremeno kao apologeta i kao radikalni kritičar habsburškoga vojnokrajiškog naslijeda u povijesti Srba u Hrvatskoj:

Vojnoratnički, od kmetskog demokratskiji, društveno-ekonomski krajiški poredak porodio je u krajiškoj sredini veoma visoku nacionalnu i individualnu svest o viteštvu, borbenosti i slobodi stalno na oružju oslonjenoj, a kod karijerista i duh vazalnog, najamničko-izbegličkog poltronstva, u narodu prokletog i osuđenog.

Taj duh – i sujetom opterećen – skupo plaćen krvljvu, doveo je – uz obavezno katoličenje – mnoge Krajišnike, Srbe, u redove bečko-habsburškog generaliteta, Banovca Svetozara Borojevića – "Fon Bojna" – i do čina feldmaršala i komandanta austrijskog fronta na Soči tokom prvog svetskog rata, a Svetozara Pribičevića iz banjanskog sela Glavičani kod Dvora na Uni, nedaleko od sela Borojevića do uloge krupne političke ličnosti u Austro-Ugarskoj Monarhiji, u istoriji njenog zalaska i stvaranja zajedničke države Južnih Slovena – Jugoslavije.⁹

Za mene je povijest Vojne krajine u "dugom trajanju" ponajprije povijest civilizacijske marginalizacije i kulturne barbarizacije, onoga pučkog "(o)j, Krajino, krvava 'aljino" te mi je s time u vezi nepojmljivo da bi se smisleno moglo raspravljati o "demokratičnosti" duboko ukorijenjenoj u batini, doslovno i metaforički. Shvaćajući naciju i nacionalnu svijest kao fenomene modernog društva i svijeta, teško da bih mogao razumjeti što se podrazumijeva pod "veoma visok(oj) nacionaln(oj) i individualn(oj) svest(i) o viteštvu, borbenosti i slobodi stalno na oružju oslonjenoj" itd.,

⁸ Pavle Jakšić je na tome ratištu bio među onima koji su iznova trebali osvajati ono što je u prošlom svjetskom ratu vojnički bilo branjeno – pored ostalog, zahvaljujući ingenioznosti Svetozara Borojevića – sve do vremena raspada Austro-Ugarske Monarhije. Međutim, Pavle Jakšić, ali i velika većina banjavske partizana, borila se za zapadnom ratištu u vrijeme kada je njihov vlastiti zavičaj velikim dijelom praktično bio ostao bez vojne zaštite, potencijalno, a dijelom i stvarno izložen različitim neprijateljskim udarima.

⁹ Jakšić, Pavle. *Nad uspomenama*. Rad. Beograd, 1990., I, 38. Vidjeti također II, 463-464: "Ovaj običaj prikrivanja i menjanja verskog, pravoslavnog i nacionalnog srpskog identiteta kao obavezan zakonski uslov za sticanje viših činova u austrijskoj katoličkoj carevini (Preradović, Borojević...), pojavile se mnogo kasnije pod uticajem austrougarske, vatikanske, klerikalno-ustaške, kominternovske šovističke antisrpske propagande u sklopu borbe protiv "srpskog hegemonizma" i za "nacionalnu ravноправност u Jugoslaviji" – i u jugoslovenskim komunističkim redovima posle Drezdanskog kongresa KPJ (1928) na kojem je Srbima, kao takvima, rasistički diskriminisanim od strane Staljinove Kominterne – bio statutarно onemogućen pristup na položaj generalnog sekretara Partije." (II, 463-464) Jakšić ovdje, očigledno i na žalost, ulazi u obrazac konstruiranja "katoličko-komunističke zavjere" protiv srpskog naroda, jednoga od onih mentalnih i praktičnopoličkih instrumenata koji su u najnovijoj povijesti Srba imali fatalne učinke.

odnosno, pod vojnokrajiškim "duhom", "kod karijerista i duh(a) vazalnog, najamničko-izbegličkog poltronstva, u narodu prokletog i osuđenog".¹⁰

Ne ulazim u raspravu o pitanju kako je povijesno uopće moguće da jedan te isti socijalni sistem – konkretno, vojnokrajiški – mentalno ima potpuno oprečne učinke. Pitam se koji je to i kakav individualni predeterminizam koji ljudе čini "Obilićima" ili "Branjkovićima"? Da li je u "univerzumu" ljudskih iskustava kao što je vojnokrajiško u Hrvatskoj u vremenskoj perspektivi od tri, četiri stoljeća uopće moguće takvo manihejsko polariziranje ljudskih "sudbina" a da se to ne pretvori u novo nasilje pred poviješću, a time i ne samo nad prošlošću već i nad budućnošću?

U svega nekoliko usputnih redaka o Svetozaru Borojeviću napisao je Pavle Jakšić niz netačnosti, formuliranih na način koji isključuje mogućnost bilo kakve ute-mljene zapitanosti nad životom i djelom k. & k. feldmaršala Svetozara Borojevića kao "prokletnika" nad "prokletnicima", "Brankovića" nad "Brankovićima".

Slavko Borojević i njegov brat Branko Borojević dva su prestižna imena u banjasko-kordunskoj partizanskoj tradiciji (možda i kakvi dalji srodnici Svetozara Borojevića?). Slavko Borojević u knjizi svojih partizanskih zapisa, nastalih od 1942. do 1945. godine, Po selima i šumama Jugoslavije praktično nigdje, za razliku od Pavla Jakšića, ne spominje ranije zavičajne vojnokrajiške tradicije, a pogotovo ne samog Svetozara Borojevića.¹¹ Kao da je riječ o kolektivnoj i individualnoj baštini koja nije na bilo koji način mogla biti važna u ratnoj povijesnoj zbilji 1941.-1945. godine! S partizanskom tradicijom, prema mišljenju Slavka Borojevića u tim ratnim godinama, utemeljuje se novi početak zavičajne kao i svake druge povijesti u jugoslavenskoj zajednici naroda.

U jesen 1945. godine Slavko i Branko pišu zajednički iz Beograda u tom smislu pismo svojim suseljanima u Knezovljanim:

(...) Čuvajte k'o zjenicu oka bratstvo i jedinstvo naših naroda, čuvajte svoju vlast u kojoj po prvi put učestvuju seljaci i radnici, a ne opć. bilježnici, žandari i sreski načelnici, volite i svoju Jug. armiju, zaštitnicu naših tekovina i nove demokratske države. (...)¹²

S tim pismom i završava njegova knjiga ratnih zapisa 1985. godine, kao da četrdeset godina kasnije nema razloga za bilo kakav post scriptum. Slavko Borojević je tada

¹⁰ U "Predgovoru" svoje monografije "Vojna Hrvatska: La Croatie militaire. Krajško društvo u Francuskom Carstvu (1809-1813). Knjiga I-II." (Školska knjiga – Stvarnost. Zagreb, 1988.) zapisao sam riječi koje i danas potpisujem bez izmjene, zastupajući pristup potpuno oprečan od, primjerice, Jakšićeva: "Od tih dana u 1971. godini povijest Vojne krajine doživljavam kao povijest sistema represivnog obećanje, kao povijest uzaludnog žrtvovanja, kao povijest služništva, laži i mržnje, ali i u kontrapunktu kao povijest traganja za smislom ljudskog života, otpora uvjerenju da "More zala ov' je svet!" (Sava Mrkalj). Možda je najvažnije da je o tada doživljavama kao povijest bilo koje druge ljudske zajednice, a to znači s legitimnim pravom da bude istražena, objašnjena i razumljena kao i bilo koja druga, nasuprot tada i sada još uvijek raširenu uvjerenju da je povijest krajiskog "barbarstva" contradictio in adiecto. Groteskno, čak i mazohistički je tražiti u njoj sistem vrhunaračnih rasnih vrlina ili obnavljati u njoj kolonijalne mentalitete u stilu mita o «antemurale christianitatis»» (Nav. dñ. I., 6)

¹¹ Borojević, Slavko, *Po selima i šumama Jugoslavije*, Spektar, Zagreb, 1985. Vidjeti: Prilog I.

¹² Nav. dj., str. 305-306. Vidjeti "BOROJEVIĆ, Slavko, agronom, ...", članak u *Hrvatskom biografskom leksikonu 2 Bj-C*, str. 168.: "(...) Baveći se od 1964. genetičkim istraživanjima i oplemenjivanjem pšenice, uspio je zajedno sa suradnicima dobiti 29 visokorodnih sorti ozime i jare pšenice (...), poznatih u Jugoslaviji i inozemstvu. (...)." O njegovim uvjerenjima u kasnim 1980-im godinama vidjeti intervjui: Andrić, Lj. Čovjeku se ne piše dobro. *Vjesnik*, 48(1988) 17 IX. Prilog, str. 4.

očigledno bio mišljenja, tiskajući svoje ratne spise, da treba podsjetiti i sebe i druge na to što je tko bio od 1941. do 1945. godine i što je tko tada mislio i radio. U tome iskustvu, ukorijenjenu u uvjerenju o NOB-u i socijalističkoj revoluciji kao novom početku povijesti i materijalizaciji kreativnog potencijala komunističke utopije za Svetozara Borojevića nije bilo mjesta.

Neovisno o motivacijama – kada je riječ o ljevičarskom ahistorizmu u 20. stoljeću – koje su u jednog Slavka Borojevića i nekog moćnog komunističkog aparatčika sigurno bile različite, uvjerenje da je bilo gdje u povijesti ljudskog društva moguća "nulta točka" (njemački možda bolje rečeno "Stunde Null") iza koje će slijediti u razumu utemeljeno razvojno usmjerjenje prema nekom "metahistorijskom" cilju, jedno je od izvorišta katastrofa u 20. stoljeću. (Da ne bi bilo nesporazuma, slične pa i mnogo gore učinke imao je i desničarski ahistorizam u 20. stoljeću.)¹³

Među partizanskim ratnicima, Srbima Banovcima i Kordunašima, koji imaju što reći o Svetozaru Borojeviću, najviše pozornosti bih ukazao generalpukovniku JNA Gojku Nikolišu, španjolskom ratniku, šefu sanitetske službe Vrhovnog štaba NOV i POJ, diplomati i, napose, piscu. Njegovi *Mirisi, stablo, pavetina. Memoari*, objavljeni 1980. godine – usudio bih se reći – jedno su od najvrednijih svjedočanstava o osobnom iskustvu i iskustvu čitave jedne generacije intelektualaca i ljevičara vojnokrajiške provenijencije, koja je "jurišala na nebo" i koja je imala dovoljno snage da sebe takve kakvi su bili humanistički, u korijenu dovede u pitanje kao ljudi, pojedince.¹⁴

Izuzetno je dojmljivo njegovo sjećanje na sjeničarsko djetinjstvo za vrijeme Prvog svjetskog rata i evociranje načina na koje su se ljudi, brinući za svoje najbliže na sočanskom ratištu, odnosili prema bilo čemu što je s tim ratištem bilo u vezi:

Hiljadu devetsto sedamnaesta bila je prepuna čudnih zvukova. Obnoć, kad se sve utiša, i "pojutrijeh", kad je prohladno, ili za vrijeme bure, kad je nebo čisto i planine priđu bliže, ili za južnih vjetrova koji preko dvije brdske kose donose pisak lokomotive, tada sam s našeg breška, ispred crkve, osluškivao nekakvo mumlanje i bumbaranje od zapada, od modrih planina Gorskog Kotara. Ljudi u selu su govorili: "To pucaju štukovi (topovi – nap. autora) na Tirolu i Taliji. O, moj Radovane, da li ćeš glavu iznijeti?" Niko nije govorio ni o Kadorni ni o Borojeviću (Boroevitz – von Bojna).¹⁵

Među onima koji su se vratili s ratišta, neupitna je bila i fascinacija koju je izazivao feldmaršal Svetozar Borojević. Među onima koji su ga kao ratnici susretali u lokalnoj oralnoj tradiciji nije ona blijedila ni poslije više od šezdeset godina i iskustva jednoga još jezivijeg rata od 1941. do 1945. godine:

¹³ U lokalnim/regionalnim situacijama kao što je i banjisko-kordunska takva vrst dirižizma – neovisno o ideologiskopolitičkom uporištu – nad povjesnim sjećanjem i pamćenjem, kao i kritičkom refleksijom te programiranih zaborava i tabuiziranja, imala je i još uvijek nesmanjeno ima limitirajuće učinke na bilo kakvu ozbiljniju šansu da se regija uistinu suoči i s vlastitom prošlošću i što je još važnije, s vlastitom budućnošću.

¹⁴ Nikoliš, Gojko. *Mirisi, stablo, pavetina. Memoari*. SNL & Prosvjeta. Zagreb, 1980.

¹⁵ Nav. dj., str. 5.

Danas (1980. – nap. D.R.) još živi u Sjeničaku Mile Pavlov Rudan, zvani Car, osamdeset i tri godišnja orlušina, lijep i visok poput mладog jelica. Mile pripovijeda:

"Ratovao sam u devedeset šestoj karlovačkoj ("maširala, maširala devedesetšesta, kolji pali devedesetšesta") najprvo na Galiciji, pa na Taliji, Pijavi i u Tirolu sedamnaeste u inženjeriji, bio sam špecijalan za puzanje ispod boljikavog drota (žice – nap. autora), sijećem ja drot i krčim prolaz i ne obazirem se na kugle baš ka' da krčim ovu kupinu više kuće, pa tako na Vodnom Vrhu zaradih dvije taperkajt medalje (njem. Medaille für Tapferkeit, medalja za hrabrost – nap. autora) i ravnih sedam kruna mjesечно na njih. Tukli smo se i na Krnu iznad Soče visoko pod oblacima dvije hiljade metara, kad jednog dana banu među nas glavom feldmaršal Borojević, a moji kompanjoni kud koji pobjegoše u latrine. Prisralo im se od strave, da li zbog kanonade ili poradi strogoće feldmaršalove, tek ja ostah sam samcat pred dekungom (podzemno sklonište, rov – nap. autora), a Borojević ravno preda me:

– Es' ti Mile iz Sjeničaka?

– Esam, gospodin feldmaršal!

– A pušiš li ti Mile?

– Pušim kad imam šta, gospodin feldmaršal.

– Evo tebi Mile paklo eldi (vrsta cigareta – nap. autora) al' moraš reći pred svijema večeras u minjaži naglas: "Bolje je pušiti nego srat".

– Gehorjam sam gospodine feldmaršal. Kazati ču im baš tako.

Još mi reče Mile Car da su lički i kordunaški oficiri i đeneralni bili najčešće kopilani, pa zato nisu mogli nikud drugačije da se probiju nego u vojsku! Mile je u toj ocjeni, svakako, malo pretjerao. Ali, da su lički i kordunaški veljibabe i oficiri bili zli prema svojim vojnicima, Srbima, da su bili veći Švabe od nekog Franza iz Linza, to potvrđuju svi stari ratnici.¹⁶

U ova dva Nikoliševa zapisa u vezi sa Svetozarom Borojevićem toliko je toga mnogo rečeno da bi samo njih dva mogla biti predložak za cijelu monografiju. Mudro zapisana seoska oralna tradicija i u slučaju Feldmaršala danas postaje sugestivnijom od učinaka dirižističkih strategija povijesnog zaborava, historijskog inženjeringu itd., itd. U slučaju Svetozara Borojevića predložili bismo također povratak iskustvu njegove ljudske svakodnevnice, njegovih vrijednosnih obzorja i individualne prakse, kao ključ za objašnjenje i razumijevanje "fenomena" Svetozar Borojević u matricama bilo srpske, bilo hrvatske povijesti. Jednoj i drugoj on zasigurno ne pripada na isti način, neovisno o tome koliko može biti i nesumnjivo ima matričnih interferencija.

Dakle, zašto uopće komemorirati godišnjicu rođenja k. & k. feldmaršala Svetozara Borojevića? Civilizacijska i kulturna zrelost jednog naroda u modernom svijetu, pored ostalog, mjeri se i razinom njegove volje, spremnosti i umijeća da se kritički suočava sa "zatanjenim mjestima" u vlastitoj baštini, s tabuima i mitovima, u konačnici, s bilo kojim pitanjem individualnog i kolektivnog sjećanja i memorije koje nas i danas potiče na razmišljanje, koje nam se i danas čini važnim zbog svega onog što bismo i sutra htjeli, odnosno, što sutra ne bismo htjeli učiniti, stvoriti ili doživjeti.¹⁷

¹⁶Nav. dj., str. 9.

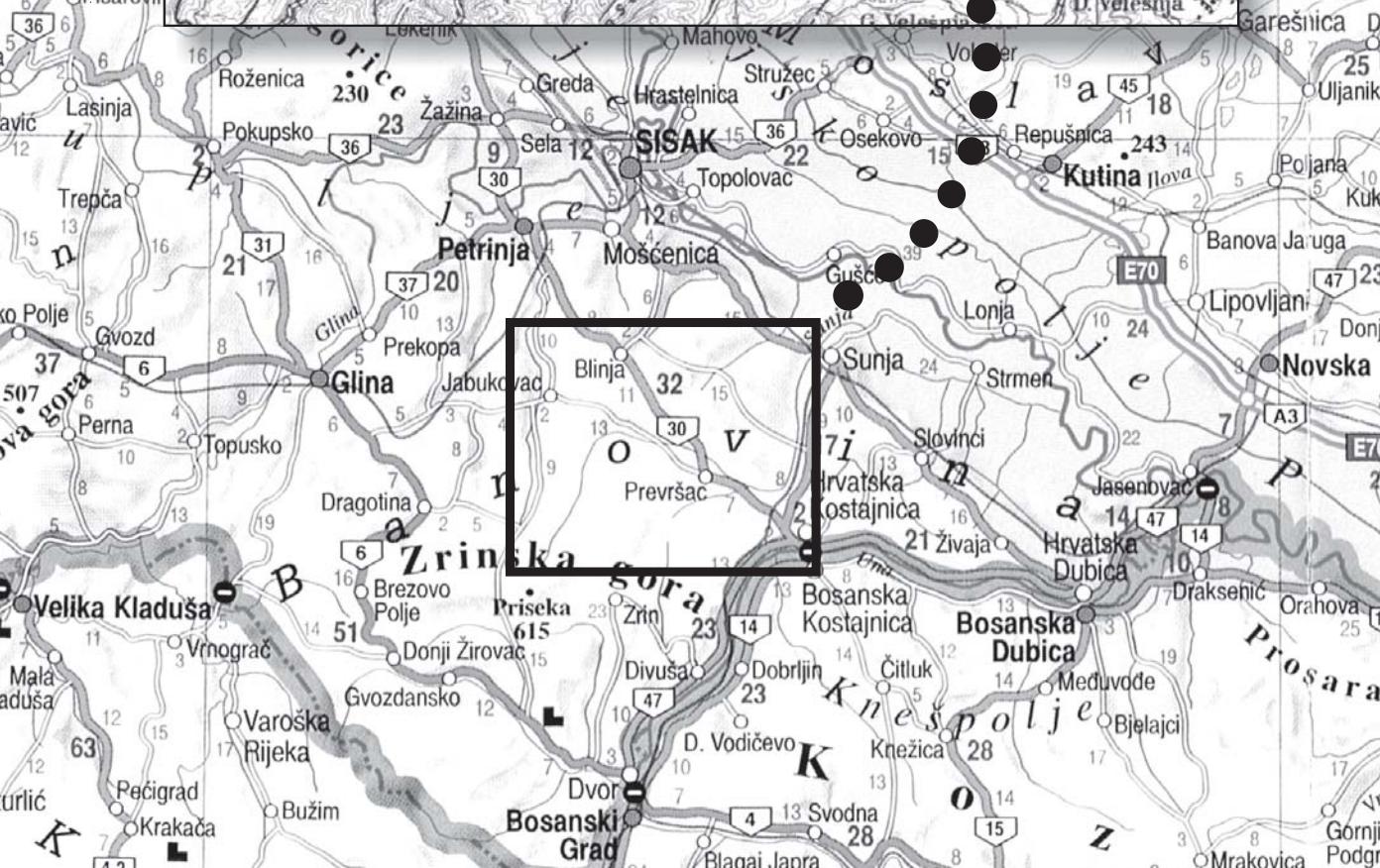
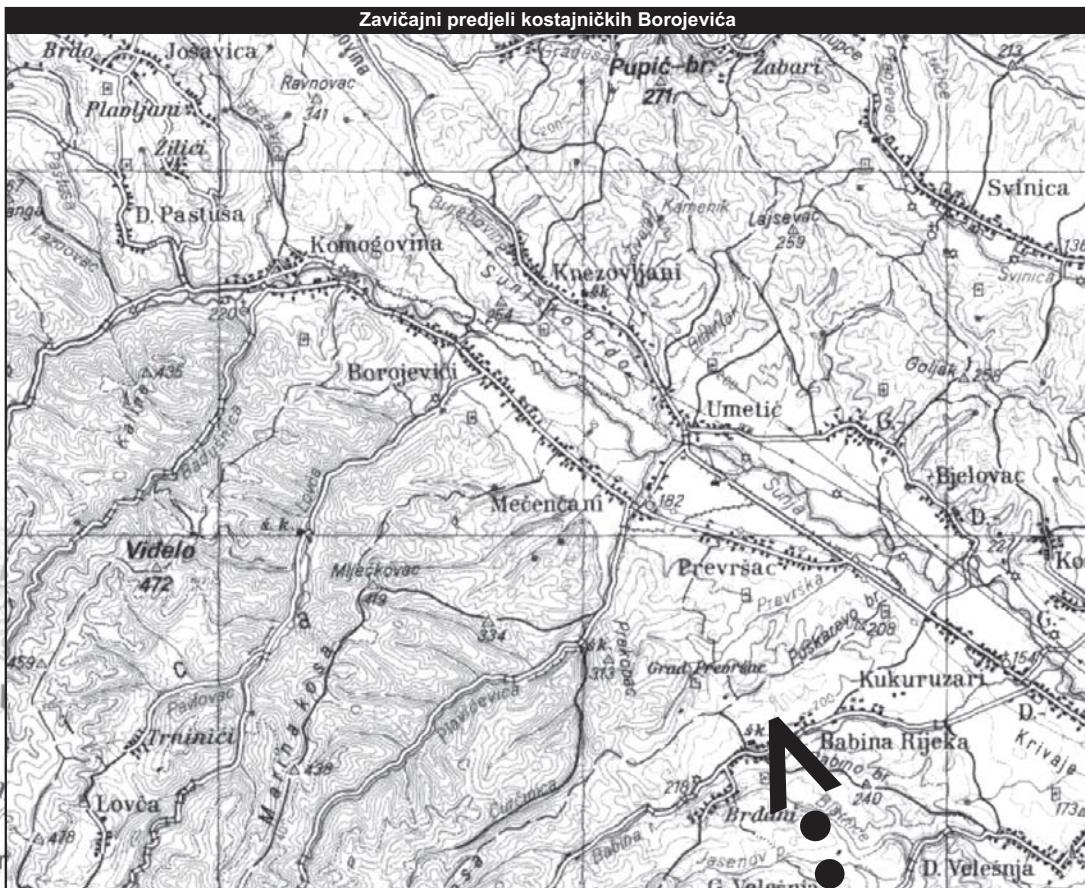
U baštini Srba u Hrvatskoj naročito još je uvijek rijetka i još češće nekako nedomišljena kritička refleksija o vlastitoj vojnokrajiškoj baštini, o svim onim njezinim paradoksima i aporijama, što u situacijama novih povijesnih izazova – kao što je to i nedavno bio i još uvijek jest slučaj – može imati i ima upravo tragične posljedice. Rekao bih da je jedno od najvažnijih pitanja ljudske emancipacije Srba u Hrvatskoj kao pojedinaca, ljudi i zajednice upravo to umijeće suočavanja s vlastitom baštinom. Jedno od najproturječnijih uporišta tako shvaćene baštine Srba u Hrvatskoj je "fenomen" Svetozar Borojević. Sve to što on jest i nije bio, što je htio i/ili nije htio vidjeti, shvatiti, što ga je motiviralo i/ili demotiviralo, što jest i/ili nije radio itd., sve to kristalizira iskustvo niza generacija "šizmatika", "Vlaha" i/ili "Rašana", "martologa" i "grencera" u habsburškoj vojnokrajiškoj službi na "granicama svjetova", ali i njihovih potomaka u suvremeno doba.

Besmislen bi bio svaki pokušaj mitologizirati feldmaršala Svetozara Borojevića od Bojne. Njegov život, a naročito njegov kraj, ljudska su tragedija, tragedija, koja potiče na pitanja i o njemu i o svima nama kojima je on i danas izazov.

¹⁷ Početkom ove godine u organizaciji Centra za komparativnohistorijske i interkulturne studije Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu i Hrvatsko-francuskog projekta "Od Dunava do Mediterana: prostori, društva, kulturni transferi" u Zagrebu je od 19. do 22. januara održan Međunarodni znanstveni skup "Pamćenje i historija u Srednjoistočnoj Europi", prvi takve vrste u Hrvatskoj. Istini povodom Maja Brkljačić i Sandra Prlenda priredile su i prevele izbor tekstova *Kultura pamćenja i historija* (Biblioteka *Dialogica Europea*. Golden marketing-Tehnička knjiga. Zagreb, 2006.). Na ovom mjestu važno je spomenuti prijevod knjige Jana Assmanna *Kulturno pamćenje. Pismo, sjećanje i politički identitet u ranim visokim kulturama* (Biblioteka tEKST. Vrijeme. Zenica, 2005.) te studiju Todora Kuljića *Kultura sećanja. Teorijska objašnjenja upotrebe prošlosti*. Čigoja. Beograd, 2005.). Sve tri knjige imaju iscrpne bibliografije.

Zavičajni predjeli kostajničkih Borojevića

2.00. Svetozar Borojević i njegov zavičaj

2.10. Borojevići na Banskoj krajini

Većina potomaka današnjeg srpskog življa na banskokrajiškom području potjeće od doseljenika koji su se u valovima sustjecali prelazeći s jedne strane rijeke Une na drugu u Bečkom ratu (1683.-1699.). Izvjesno je da su se tada preseljavale cijele zajednice, ponajviše knežije u vlaškom statusu, jer su i s lijeve strane Une zaposijedale velike površine zemljista, najčešće šumovitog ili teško iskoristivog uslijed dugotrajne zapuštenosti.¹⁸ Borojevići su se naselili na području slične udaljenosti i od Petrinje, koja je tada bila u Varaždinskom generalatu i Kostajnici, koja je tada bila glavno uporište obnove banske vlasti u čitavu području između Une i Kupe. Njihova se naseobina ustalila u neposrednoj blizini Komogovine u kojoj je izbjegli sarajevski srpskopravoslavni mitropolit Atanasije Ljubojević 1693. godine utemeljio manastir, čije su bratstvo činili isto tako izbjegli kaluđeri iz manastira Moštanice iz bosanskog Pounja. Borojevići su već tada kao komogovinski knezovi uživali velik prestiž i zbog svoje brojnosti i zbog činjenice da je u njihovo teritorijalnoj jurisdikciji bio jedini srpskopravoslavni manastir u čitavome tom području. Iako je Komogovinska knežija ukinuta 1750. godine, a manastir Komogovina 1781. godine, ostala je duboko ukorijenjena tradicija o kojoj je na izmaku 19. stoljeća svjedočio Nikola Begović: "(...) Što je tu dogovoren i zaključeno, to se svuda (na Baniji, među Srbima – nap. D.R.) savjesno izvršilo."¹⁹ Komogovinska knežija je ukinuta u vremenu militarizacijske regulacije Banske krajine i to na način koji je doveo do erupcije narodnog nezadovoljstva s epicentrom u Komogovini ("Kijukova buna", 1751. godine).²⁰

U citiranoj Lopašićevoj zbirci, kao i u dvije Gavrilovićeve recentno objavljene zbirke izvora za povijest Banske krajine u 18. stoljeću, spominju se razmjerno brojni Borojevići kao krajiški knezovi, harambaše i kasnije, niži časnici. Pritom se njihovo prezime u latiničkim zapisima redovito registrira kao "Borojevich", ali i "Boroyevich", "Poroievich", "Borokiewich" itd.²¹ (U to doba nema zapisa oblika "Boroević" latinicom.) U procesu transformacije stare Banske krajine u novu, militarizacijski reguliranu 1750. godine,

¹⁸ Pripalo im je područje od Komogovine prema jugoistoku, duž porječja Sunje, uključujući utvrdu Prevršac, Umetiče i Gradusu, a knez Janko Borojević zapovjedao je tada sa 150 dobro naoružanih ljudi. («Item die knesia Komogovina vnter knez Janko Borokiewich, begreift ihren district von obgemelter Komogovina nach den fluss Suina vnd gschloss Prekoversecz, Ometichi vnd Gradussa, aus welchen in simili wohlbewaffnete persohnen 150 sich stößen können.») (Vidjeti: XXXVII. U Petrinji 1696., decembra 13. Popis naroda i oružanih momaka na prostoru medju Kupom i Unom. Lopašić, Radoslav. *Spomenici Hrvatske krajine. Knjiga III. od godine 1693 do 1780 i u dodatku od g. 1531. do 1730.* Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. Zagreb, 1889., Knj. III, str. 41).

¹⁹ "Komogovina", u: Kašić, Dušan. *Srpski manastiri u Hrvatskoj i Slavoniji.* Muzej Srpske pravoslavne crkve. Beograd, 1996., str. 291-315, a posebno 313.

²⁰ Povijest Banske krajine od 1688. do 1751. godine, s dosta podataka o Borojevićima, monografski je obradena: Dabić, Vojin. *Banska krajina (1688-1751). Prilog istoriji srpskog i hrvatskog naroda i krajiškog uređenja u Baniji.* Istoriski institut u Beogradu – Prosvjeta, Zagreb. Beograd – Zagreb, 1984.

"ostareli komogovinski knez i kapetan Mijat Borojević (je) smenjen, za starešinu jedne novostvorene kostajničke knežije postavljen je njegov sin Pantelija."²²

Monografski obrađena povijest i roda Borojevića i Komogovinske knežije i manastira Komogovine u 18. stoljeću ne postoji, a mogla bi biti jedno od najsugestivnijih mikrohistorijskih svjedočanstava o procesu segmentirane transformacije tradicionalnih srpskopravoslavnih vojnokrajiških zajednica u Hrvatskoj prema različitim statusima i zanimanjima i različitim načinima života. I o tome postoje svjedočanstva. Primjerice, umirovljeni vojnokrajiški časnik Adam Borojević je bio petrinjski gradonačelnik najmanje dvije godine, 1800. i 1801.²³

Godine 1948. Borojevići su bili rašireni po velikom dijelu Hrvatske, a mnogo ih je bilo i u drugim jugoslavenskim republikama. Dakako da nisam mišljenja da su svi Borojevići istoga obiteljskog porijekla. Ipak je vrijedno vidjeti gdje ih je sve bilo prije nego što su počele velike sociodemografske promjene u 1960-im i 1970-im godinama. Dostupni su podaci prema općinskoj razdiobi iz 1970-ih godina i to prema broju ljudi prezimena Borojević i u zagradi po broju domaćinstava.²⁴

2.20. Borojevićevi roditelji

Adam Borojević, otac Svetozara Borojevića od Bojne, bio je krajiško seljačko dijete, rođeno u Knezovljanimu, u 2. banskoj regimenti br. 11, 1. maja 1825. godine.²⁵ Kao krajišnik je bio unovačen 1. novembra 1845. godine. Razvodnik (*Gefreite*) je postao 1. juna 1848. godine, za desetara (*Korporal*) je unaprijeđen već 20. jula i.g., a za narednika (*Feldwebel*) imenovan je 5. maja sljedeće, 1849. godine. Oficirski čin poručnika nižeg

²¹ Gavrilović, Slavko. *Građa za istoriju Vojne granice u XVIII veku. Knjiga I. Banska krajina 1690-1783*. Srpska akademija nauka i umetnosti. Beograd, 1989.; Isti. *Građa za istoriju Vojne granice u XVIII veku. Knjiga II. Banska krajina XVII-XVIII vek*. Srpska akademija nauka i umetnosti. Beograd, 1997.

²² Dabić, Vojin. Nav. dj., str. 100.

²³ Golec, Ivica. *Vojni komunitet Petrinja kao gospodarsko i prosvjetno središte Banske krajine (1777.-1871.)*. Državni arhiv u Sisku. Sisak, 2003., str. 63-64.

²⁴ Izvor: *Leksik prezimena Socijalističke Republike Hrvatske*. Nakladni zavod Matice hrvatske. Zagreb, 1976. Samo jedna osoba u Hrvatskoj prezivala se 1948. godine Borojević i živjela je u Zagrebu, u vlastitom domaćinstvu.

Beli Manastir: Jagodnjak 5 (1); Tikveš 3 (1); **Bjelovar** 2 (-); **Brač:** Povlje 1 (-); Sumartin 39 (10), 1 (-); **Daruvac:** Trojeglava 26 (4); **Donji Miholjac:** Blanje 4 (1); Bockovac 2 (1); Čret 25 (7), 1 (-); Kabalna 2 (1); Krinoslavje 7 (1); Novo Selo 3 (1); **Dvor** 15 (5); Donji Javoranji 1 (-); Draškovac 14 (4); Gorička 1 (1); Javnica 35 (4); Kirišnica 1 (-); Kotarani 36 (6); Ljubina 106 (15); Matijevići 5 (1); Sočanica 46 (6), 4 (-); Trgovi 8 (2), 1 (-); Zakopa 7 (2); Zut 1 (-); **Đakovo:** Vuka 7 (2); **Glina** 1 (1): Brestik (v. Borojević); Veliki Gradac 64 (13) (potp. i Borojević); **Grubišno Polje:** Ivanovo Selo 6 (1); **Koprivnica** 3 (1); **Kostajnica** 6 (2): Bjelovac 1 (-); Borojević 187 (45), 6 (-); Gornja Velešnja 5 (1); Knezovljani 125 (28), 3 (-); Kostreši 2 (-); Mečenčani 25 (5); Prevršac 14 (3); Slabinja 1 (-); Svinica 19 (4); Timarci 8 (1); Umetić 19 (4); Živaja 6 (2); **Kutina:** Voloder 3 (1); **Nova Gradiška:** Čovac 4 (2); Okučani; Vrbovljani 17 (5), 1 (-); **Novska:** Bair 5 (1); **Ogulin:** Stara Cesta 6 (1); **Osijek** 6 (2), 1 (-); Čepin 4 (1); Dalj 11 (5); Koprivna 2 (-); Tenjski Antunovac 8 (1); **Pakrac:** Kusonje 1 (-); **Petrinja** 3 (1); Greda 3 (1); Moštanica 1 (-); **Pula** 1 (1); **Rijeka** 2 (1); **Sisak** 1 (1); **Slavonski Brod** 4 (2): Banovci 13 (2); Bebrina 1 (1); Lužani 1 (1); Stupnički Kuti 11 (1); **Split** 10 (5), 1 (-); Kaštel Sućurac 3 (1); Solin 1 (1); Trogir 1 (-); Vučevica 2 (1); **Varaždin:** Petrijanec 1 (1); **Vinkovci** 1 (1); **Virovitica:** Pepeleana 6 (1); Vodice 4 (1); **Vojnić** 1 (1); **Vukovar:** Borovo 1 (-); Tompojevci 23 (3), 1 (-); **Zadar:** Lukoran 8 (1); **Zagreb** 12 (6), 6 (-); Brestovac 1 (1).

ranga (*Leutenant, minderer Gebühr*) stekao je deset godina kasnije, 19. maja 1859. godine, poručnik 1. klase (*Leutenant 1. Klasse*) postao je 24. aprila 1866. godine, a 1. maja 1872. godine, u četrdesetsedmoj godini, postao je natporučnik (*Oberleutenant*) i to je čin u kojem će biti i umirovljen 1. oktobra 1873. godine.

Ratovao je u Italiji 1848/1849. godine u Ugarskoj, 1859. i 1866. godine u Italiji, a nakon umirovljenja je sudjelovao i u austro-ugarskoj okupaciji Bosne i Hercegovine 1878. godine kao intendantski oficir sjevernodalmatinskog domobranskog streljačkog bataljona br. 79. Odlikovan je bio sa srebrnom medaljom za hrabrost i odličjem za oficirsku službu 1. klase.

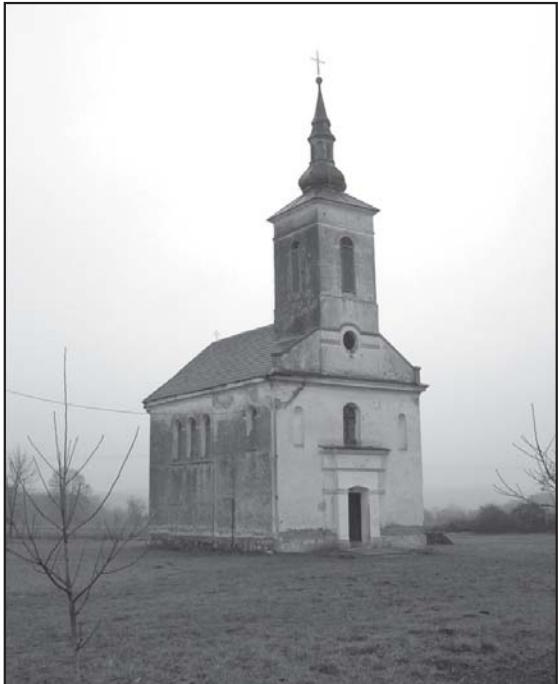
Borojevićeva roditeljska kuća – današnje stanje

Majka Stana, rođena Kovarbašić, potjecala je i sama iz krajiške, seljačke porodice. Rođena je bila u Zborištu, nepoznate godine, a njezin otac Adam Kovarbašić je bio natporučnik u 2. banskoj regimenti. Istakao se u Italiji 1859. godine, kod Magente, kada je bio odlikovan srebrnom medaljom za hrabrost. Stana je s Adamom imala petoro djece. Što je bilo s drugom djecom, pored Svetozara, u raspoloživoj literaturi nije bilo moguće saznati. Znade se samo za jednu njegovu sestru, Ljubicu.²⁵ Majka je umrla rano, već u 1872. godini, dakle, u vrijeme kada je Svetozar bio šesnaestogodišnjak, što ga je vjero-

²⁵ Prema usmenoj izjavi koju sam dobio od dipl. ing. Dragana Borojevića iz Zagreba, u porodičnoj tradiciji ostalo je zapamćeno da se djed Adama Borojevića zvao Miloje Borojević. Ime Adamove majke nije zapamćeno. Miloje je imao trojicu sinova: Gligu, Jovu i Uroša. Jovo je bio vojnokrajiški oficir, a Uroš učitelj. Obojica su rano umrli. Gligo je imao četiri sina: Adama, Svetozareva oca te Jovana, Nikolu i Stevana. Jovan, oženjen Milicom Radlović iz Mećenčana, predak je kazivača inženjera Dragana Borojevića. Jovanova i Miličina kćerka Mara bila je njegova baka. Najljepše se zahvaljujem na ovim obavijestima.

²⁶ Ljubica se poslije udaje prezivala Babić, a živjela je u Prijedoru za vrijeme Prvoga svjetskog rata. (Pojić, Milan. Vojskovođa Svetozar Borojević 1856-1920. Hrvatski državni arhiv. Zagreb, 2006. Str. 7, bilj. 7.

Mečenčanska srpskopravoslavna crkva

jatno još više udaljilo od roditeljske kuće, koju je inače bio napustio u svojoj devetoj godini.²⁷

Kao narednik u 4. umetićkoj kompaniji 2. banske regimete Adam Borojević je neko vrijeme živio u Mečenčanima, u kući Damjana Borojevića, na kbr. 7, ali je nešto kasnije kupio zemljište na kojem je potom sagradio i kuću u kojoj je 13. decembra 1856. godine rođen sin Svetozar.²⁸ Adam je službovao kao *Stationskommandant*, zapovjednik postaje u različitim banijskim mjestima, najduže u Zrinu, gdje je sin Svetozar išao u pučku školu i odakle je kao nadareno devetogodišnje dijete otisao nastaviti školovanje u Sremsku Kamenicu. Budući da je otac Adam službeno bio spriječen odvesti sina u Srijem, učinio je to njegov priatelj i Svetozarev krsni kum Đuro

Lazić, koji je kasnije godinama pričao kako je imao nevjerojatnih teškoća stići s djetetom u novu školu jer se mali Svetozar nikako nije htio odvojiti od roditelja pa je sve do Siska nekoliko puta pokušao izmaći Laziću i vratiti se kući. U Kamenici se grcajući u suzama jedva odvojio od kuma, moleći ga da ga ne ostavlja među strancima i da ga vrati kući. Kasnije je Svetozar rijetko kada svraćao u roditeljsku kuću.

Ovac je i u Mečenčanina i u Petrinji kao umirovljenik i očigledno pobožan čovjek bio vrlo aktivan u crkvenim odborima. U Mečenčanima je bio predsjednik, a u Petrinji potpredsjednik Crkvenog odbora. U Mečenčanima je bio najzaslužniji za izgradnju nove crkve posvećene Presvetoj Bogorodici, koja je bila osvećena 1877. godine. Iza sebe je ostavio sjećanja, dragocjeno povjesno svjedočanstvo, koja se odnose na zbivanja do 1893. godine.²⁹

Otat je ostao živjeti u Mečenčanima do 1897. godine, kada je kuću prodao i preselio u Petrinju, gdje je i umro 1900. godine te gdje je i sahranjen na srpskopravosudnom groblju.

²⁷ Ima izvora u kojima stoji da je i majka doživjela duboku starost: "...Raditelji su mu nakon očeva umirovljenja stalno živjeli u Petrinji i pokopani na pravoslavnom groblju sv. Nikole." (Golec, Ivica. Nav. dj., 38) Sigurno je da je otac najveći dio života nakon umirovljenja proživio u Mečenčanima.

²⁸ "Die eigentliche Geburtsstätte Boroević' in Mečenčani ist von dem Vaterhaus, ..., einige Häuser entfernt und in einem sogenannten Čardak (ein eigenes kleines Häuschen im Hofe der alten Bauernsgenossenschaften, in welches sich die Frauen zur Geburt zurückzogen) gelegen. Dieser Bau besteht heute nicht mehr, und sind nur die Fundamente des Objektes zu sehen. (...)" ("Enthüllungsfeier in Mečenčani. Eine Gedenktafel für Boroević." *Agramer Tagblatt*. God. 32/1917. Br. 297. Str. 5. Morgen-Ausgabe. Dienstag, 30. Oktober 1917.) Prema drugom izvoru, rođna mu je kuća stajala onđje, gdje danas (1917. – D.R.) stoji kuća br. 7, s gospodarskim zgradama. "Tu u dvorištu stajao je rodni dom našega Boroevića, koji je oko g. 1892. porušen. Bio je to običan drveni čardak na jedan sprat." ("Boroevićeva slava u Mečenčanima." *Illustrovani list*. God. IV/1917. Br. 45. Str. 924-925. (Zagreb, 10. studenoga 1917.).

Grob roditelja Svetozara Borojevića na petrinjskom srpskopravoslavnom groblju sv. Nikole

slavnom groblju sv. Nikole, zajedno sa suprugom Stanom. Za pretpostaviti je da je da lijep nadgrobni spomenik, koji je prvi put bio oštećen u vremenu uoči početka Prvog svjetskog rata, sagradio sin Svetozar.

2.30. Životopis Svetozara Borojevića

Vojskovođa Svetozar Borojević rođen je u Umetićima 13. decembra 1856. godine, a umro u Celovecu/Klagenfurtu 23. maja 1920. godine. Otac Adam bio je vojnokrajiški natporučnik, a majka Stana, rođ. Kovarbašić, potjecala je i sama iz vojnokrajiške časničke obitelji.

U pučku školu je išao u Zrinu, mjestu oče-va službovanja, a nastavio se školovati, napustivši roditeljski dom, u *Militär-Unterrealschule* u Sremskoj Kamenici od 1866. do 1869. godine te u *Militär-Oberrealschule* u Köszegu (Güns) od 1869. do

1872. godine. Nakon kraćeg praktičnog vojnog usavršavanja u Pečuhu, u 52. infanterijskoj regimenti, nastavio se školovati u Kadetskoj školi u Graz-Liebenau od 1872. do 1874. godine, koju je i završio kao odličan đak. Vratio se u svoju pečušku regimentu da bi u njoj "izvanredno" (*außerhalb der Reihe*) bio promaknut u čin poručnika 1875. godine, kao mladić od 19 godina. Sudjelovao je u austro-ugarskoj okupaciji Bosne i Hercegovine na pravcu Doboј-Žepčе-Kakanj-Kolutić-Visoko-Romanija-Sarajevo. Istakao se u tom pohodu i stekao svoje prvo odličje (*Militärdienstkreuz mit Kriegsdekoration*, Vojni križ za zasluge s ratnim odličjem). Natporučnik je postao 1881. godine, a sljedeće je upisao Ratnu školu, koju je završio s odličnim uspjehom, kao i sve na kojima se prije toga obrazovao.

Raspoređen je u Generalštab, unaprijeđen u čin kapetana i 1886. godine dodijeljen je komandi 15. korpusa. Njegovi vojni talenti i umijeća osigurali su mu 1887. godine, dakle, u trideset i prvoj godini starosti, nastavničko mjesto na Vojnoj akademiji u Bečkom Novom Mjestu, gdje je ostao do 1891. godine, predajući taktiku, vojnu organizaciju i vojnu povijest.³⁰ Nakon odlaska iz Akademije unaprijeđen je u majorski čin i iznova je dodijeljen Generalštabu. Potpukovnik je postao 1895. godine kada je postao i

²⁹ Adam Borojević je počeo pisati svoja sjećanja 30. siječnja 1878. godine, a završio ih je 1894. godine. Sadržavaju 82 nepaginirane strane. Strane 1-2 i 78-82 pisane su cirilicom, a sve ostale latinicom. Rukopis mi je dao Petrinjac dr. sc. Ivica Golec iz Hrvatskog instituta za povijest da bih ga pripremio za objavljivanje. Najsrdačnije mu se zahvaljujem na povjerenju.

Feldmaršal Svetozar pl. Borojević od Bojne

načelnik štaba divizije redom u Plzenu, Mostaru i Košicama. Upravo je nevjerljivatna brzina s kojom je prelazio s dužnosti na dužnost u različitim dijelovima Austro-Ugarske Monarhije. Pukovnik je postao 1897. godine, a sljedeće godine imenovan je za načelnika Glavnog štaba 8. korpusa u Pragu, gdje je ostao do 1904. godine, kada je unaprijeđen u čin generalmajora i postavljen za komandanta 14. infanterijske brigade u Petrovaradinu.

Leontine Baronin Boroević gibt im eigenen, sowie im Namen aller Verwandten tieferschüttert Nachricht vom Ableben ihres unvergesslichen Gatten, des Herrn

Feldmarschalls

Svetozár Baron Boroević de Bojna

Kommandeur des Militär-Maria Theresien-Ordens, Besitzer des Militär-Verdienstkreuzes I. und III. Klasse, der goldenen Militär-Verdienstmedaille, Großkreuz des Leopold-Ordens, Ritter des Ordens der Eisernen Krone I. Kl., sämtliche mit Kriegsdekoration und Schwertern, Besitzer der Kriegsmedaille, des Ordens pour le Mérite, des Eisernen Kreuzes I. und II. Kl, der türkischen Intiaz-Medaille etc. etc.

welcher am 23. Mai, um 1½ 11 Uhr nachts, im 64. Lebensjahre, nach Empfang der Sterbesakramente, in ein besseres Jenseits abberufen wurde.

Die irdische Hülle des teureren Dahingeschiedenen wird Mittwoch, den 26. Mai, um 5 Uhr nachmittags, in der Blumenhalle in Annabichl feierlichst eingeseignet, worauf die Beerdigung im städtischen Friedhofe stattfindet.

Das hl. Seelenamt wird Donnerstag, den 27. Mai, um 10 Uhr vormittags, in der Kapuziner-Kirche abgehalten.

Klagenfurt, am 25. Mai 1920.

Osmrtnica

Od 1907. do 1912. godine bio je komandant Hrvatsko-slavonskog 7. domobranskog okružja u Zagrebu. Već 1908. godine postao je podmaršal (FML). Na kraju njegova zagrebačkog službovanja vladar ga je imenovao svojim stvarnim tajnim savjetnikom, a godine 1913. je unaprijeđen u infanterijskog generala, nakon što je preuzeo komandu 6. korpusa u Košicama. Istovremeno je postao i vlasnik carske i kraljevske 51. infanterijske regimente. U Košicama ga je zatekao i rat s Rusijom te je odmah sa svojim jedinicama i sudjelovao u teškim bitkama na Istočnom ratištu.

Kao komandant 3. armije odbio je rusku vojsku kod Limanove, oslobodio tvrđavu Przemyśl prve opsade (10. X 1914.) te sprječio ruski prodor u mađarsko Podunavlje, držeći položaje u Zapadnim Karpatima na prijelazima Dukla i Ljubkov. Kada je

³⁰ Kao perspektivni nastavnik na Akademiji se i oženio plemkinjom Leontinom, kćerkom pukovnika Friedricha Rittera von Rosnera. Kada je dobio sina, dao mu je ime Friedrich. Sin je tragično izgubio život u novembru 1918. godine pod okolnostima koje nikada nisu bile razjašnjene. Supruga je doživjela duboku starost, nakon što je i sama štota propatila nakon 1918. godine i sahranjena je pored supruga u Beču.

Italija objavila rat Austro-Ugarskoj imenovan je 27. V. 1915. komandantom 5. grupe armija, koja je branila frontu na Soči, najosjetljiviji dio granice. Od augusta 1917. na lijevom krilu iste fronte bio je komandant 1. i 2. sočanske armije. U bitkama na Soči 1915-17. uspješno je provodio aktivnu obranu, vještim korištenjem manjih jedinica u protunapadima. U austro-njemačkoj ofenzivi u Italiji prodro je u novembru 1917. do Piave. Neuspjela austro-ugarska ofenziva 1918. označila je kraj rata u Italiji, kada je Borojević u općem slomu Austro-Ugarske povukao svoje armije s Piave i Tagliamenta. Nakon potpisivanja primirja na jugozapadnom bojištu 3. XI. 1918. Borojević je svoje vojno iskustvo ponudio Narodnom vijeću SHS u Zagrebu, ali je odbijen zbog sumnje u preveliku odanost Austro-Ugarskoj i Habsburgovcima te odlazi u Celovec. Umro je u bijedi jer nije mogao dobiti ničiju vojnu mirovinu. Nakon smrti u Austriji su mu odane najveće državne počasti, a njegovo je tijelo prenijeto u Beč, gdje je konačno sahranjeno u počasnom grobu u Arkadama bečkoga Centralnog groblja, u grobnici koju je kupio "rascareni" Karlo Habsburški.³¹

Borojevićev ratnički talent redovito se atribuirala kao ingenioznost defanzivnog, koje umije iskoristiti ofanzivne šanse. Nisu li to prije osobine lisice nego lava, s kojim se Borojevića redovito uspoređuje? Još nešto, važnije! Od najranijeg djetinjstva predat vojnoj izobrazbi i načinu života, kao seljačko dijete u vojsci u kojoj su časti i položaji tada još uvijek bili predodređeni za plemenite, a najviši za aristokrate, da bi postigao sve ono za čim je čeznuo i svojim intelektom i u svojoj imaginaciji i što je i ostvario, nije li češće trebao biti lisica nego lav? Ili se od njega očekivalo da bude i lav i lisica?

³¹ Glaise-Horstenau, Edmund. "Svetozar Borojević von Bojna". *Neue Österreichische Biographie 1815.-1918*, I., Wien, 1923., 109-114; Še(noa), Z(denko). "Borojević, ...". *HBL 2/Bj-C. JLZ "Miroslav Krleža"*. Zagreb, 1982, str. 168-169; Bauer, Ernest. Nav. dj., str. 17-24; Golec, Ivica. *Petrinjski biografski leksikon*. Matica hrvatska Petrinja, Petrinja, 1999.

3.00. Svetozar Borojević, spisatelj

Uopće ne bi trebalo sumnjati da je iza Svetozara Borojevića ostalo veliko mnoštvo rukopisa, rasutih po brojnim arhivskim fondovima i zbirkama širom područja Austro-Ugarske Monarhije, gdje god je bio službovao ili gdje god je izazivao pozornost.³² Čovjek njegova obrazovanja i životnog iskustva, natprosječno inteligentan – proničljiv i kada je riječ o detaljima iz ljudske svakodnevnice kao i kada je riječ o dinamici kretanja milijuna ljudi – uvijek je imao što zapisati. Neupitno je i da se najveći dio njegovih spisa odnosi na službene teme. Imajući na umu koliko je kao dijete seljačkog porijekla bio posvećen svome vojnemu pozivu, imajući na umu vrijeme kada je i gdje službovao, teško da je mogao imati vremena za onaj stil života koji je bio "urođen" njegovim aristokratskim kolegama po rangu u epohi *fin-de-siècle*, koncem 19. i početkom 20. stoljeća i koji je uključivao i pisanu kulturu u različitim žanrovima.³³

*Građa za hrvatsku retrospektivnu bibliografiju knjiga 1835 – 1940. bilježi dva njegova autorska naslova, s tim da je jedan od njih objavljen posthumno.*³⁴

Durch Bosnien. Illustrierter Führer auf der k.k. Bosna-Bahn und der bosnisch-hercegovinischen Staatsbahn Dobojs-Siminhan (Wien, 1887.), t.j., "Kroz Bosnu. Ilustrirani vodič c.-k. Bosanske željeznice i bosanskohercegovačke državne željeznice Dobojs-Simin Han". Austro-ugarski časnici njegova obrazovanja tradicijski su bili sposobljeni pisati *Länderbeschreibungen*, t.j., opise zemalja za vojne potrebe, koji su u biti bili monografske studije o najvažnijim vidovima socijalnog, ekonomskog i kulturnog stanja zemlje i to u historijskoj perspektivi, s posebnom pozornošću rezerviranom za vojne potrebe i procjene. Neovisno o razlozima zbog kojih su nastajali, iziskivali su, pored ostalog, i erudicijsku kulturu u vrijeme kada raspoloživih stručnih izdanja leksikografske naravi jedva daje i bilo. Od takvih "opisa zemalja" do "ilustriranih vodiča", poput ovoga,

³² U Hrvatskom državnom arhivu nalazi se dio važne građe. O tome iscrpniye izvještava Milan Pojić, autor Kataloga izložbe *Vojskovođa Svetozar Borojević, 1856.-1920*. Povodom 150. obljetnice rođenja (Hrvatski državni arhiv, Zagreb, 2006., str. 12). Za najranije doba njegova života, do odlaska u Sremsku Kamenicu, vidjeti i 675. Pravoslavna Gornjokarlovачka eparhija – Plaški, Karlovac (Kolanović, Josip. *Arhivski fondovi i zbirke u arhivima i arhivskim odjelima u SFRJ. SR Hrvatska*. Beograd, 1984., str. 97)

³³ Sve što je Svetozar Borojević posjedovao bilo je opljačkano na slovenskom području, poslije proglašenja Države SHS, kada je napadnut njegov željeznički transport. Feldmaršal je u to vrijeme još uvijek bio u Uđinama. (Bauer, Ernest. Nav. dj., 128-129)

³⁴"3424. Borojević, Svetozar *Durch Bosnien. Illustrierter Führer auf der k.k. Bosna-Bahn und der bosnisch-hercegovinischen Staatsbahn Dobojs-Siminhan*. Mit 1 Karte, 1 Plan und 20 Ansichten. Von Svetozar Borojević, Hauptmann im k.k. Generalstabs-Corps. – Sarajevo, Verlag der k.k. Bosna-Bahn, Buch- und Kunstdruckerei "Steyermühl", Wien 1887. 80 101 + /1. str. + 1 l. - /22/ tabla /od toga 1 vel. 25x18,9 cm, 1 vel. 36,8x60,8 cm u boji i 1 vel. 42,1x18,9 cm/.

Svetozar Borojević = Svetozar Borojević; piščev predgovor, Vorwort, 3. str.; Benützte Quellen, zadnja nepag. str.; bilješke uz tekst. AZ

3425. Borojević, Svetozar *O ratu protiv Italije*. Od feldmašala Borojevića. Po orig. Prev. Mile J. Kasumović, pešadijski potpukovnik. Objavio i predgovorom opremio Adriaticus. Sa 3 priloga. – U Ljubljani, Delniška tiskarna, /Bez god./ 80 14 str. 1 l. – 1 tabla u bojama vel. 31x24,6 cm.

Borojević = Svetozar Borojević; Predgovor, potpisano i dat.: Adriaticus, pseud. = Hugo Werk. Prilozi: raspored trupa na frontu i tekst dviju komandi u vezi ratnih operacija, zadnji l. AZ"

(Vidjeti: Građa za hrvatsku retrospektivnu bibliografiju knjiga 1835 – 1940. Knjiga 2. Belj – Ca. NSB. Zagreb, 1983., str.

Слава
святима, єдиносущним, животворящим
и перазданим Проми, изванихъ посоз,
даннаго церкви въ Мемеланѣ. Въ честіи
пресвятаго Богоодушнаго покрова пасва-
щанію Архиєрѣтическаго Михаила 8. Ноем-
бria 1877.

Исвященіе совершило При主动性
бискупъ Рафаилъ Кокуръ соот-
вѣршилъ подписаніе Пресвѣтѣ

26

Rafail Kokur

При主动性

Nikola Lamantij

Светозаръ Стояновичъ Теларъ Келијановъ

Марко Ђорђевић

Димитрију Ђукни
Богдану Станчићу

Димитрију Ђукни

Ивану Гравицу

Никола Радивојић

Константина Папаки

Гаретићу

Адаму Бородићу

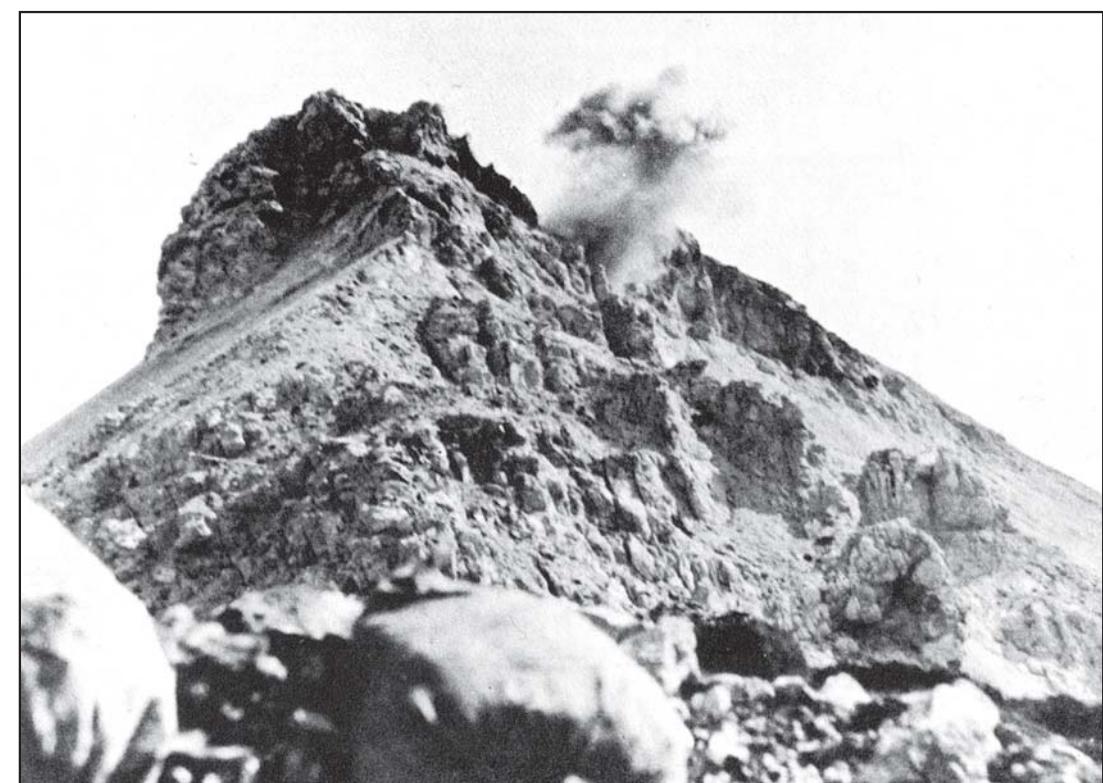
Никола Симаковъ

стакла

Адаму Новаковићу

стакла

Naslovica rukopisa sjećanja Adama Borojevića (1825-1900), oca Svetozara Borojevića

Artiljerijski položaj (kota 2178 – Sočansko ratište) (Bauer 1985.)

27

mali je korak pod uvjetom da pisac ima smisla za različite motivacije i interes potencijalnih čitatelja i napose putnika u nepoznatu zemlju. Uostalom, Borojević je svoju knjigu i bio namijenio svima onima koji će posjetiti Bosnu i Hercegovinu, kao učenjaci, kao "priatelji prirode", kao "turisti", kao putnici zbog najrazličitijih razloga, predstavljajući je kao zemlju evropskog Orijenta:

...ein Gebiet, dessen alte, wechselvolle Geschichte aus Tausenden von Ruinen spricht, dessen herrliche Gestaltung mannigfaltige, aber stets entzückende Bilder zeigt, und dessen Bewohner dem Reisenden ein gut Stück orientalischen Lebens, mit seinen mystischen Reizen und seiner poetischen Eigenart vor Augen führen.³⁵

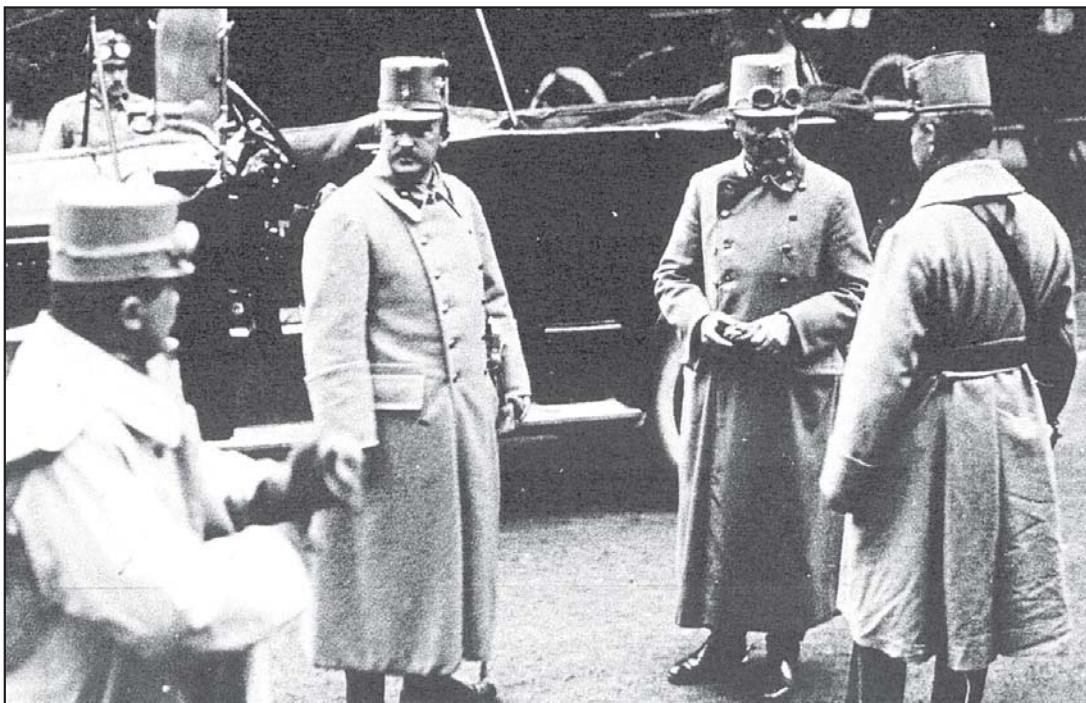
Kao što i sam naglašava, njemu je stalo "objektivno" prikazati Bosnu i Hercegovinu da bi vodič mogao što praktičnije poslužiti putnicima, ali i olakšati im poznavanje zemlje. Knjiga obiluje mnogovrsnim obavijestima i lako se i danas čita jer je vrlo pregleđno strukturirana, s mnoštvom naslova i podnaslova. Glavni su dijelovi sljedeći:

³⁵ Nav. dj., str. 3. "...područje, čija duga i burna povijest govori kroz tisuće ruševina, čiji veličanstveni izgled pokazuje raznolike i uvijek očaravajuće prizore, čiji stanovnici putniku namjerniku dočaravaju dio orientalnog života s njegovim mističnim dražima i poetskom osebujnošću." (Prijevod dr. sc. Sanje Lazanin)

"I. Winke für den Reisenden." (Upute putnicima) (str. 5-8), "II. Geschichtlicher Überblick." (Povijesni pregled) (str. 9-28), "III. Land und Leute." (Zemlja i ljudi) (str. 29-40), "IV. Slavonisch-Brod – Doboj." (str. 41-47), "V. Doboj – Zenica." (str. 48-55), "VI. Zenica – Sarajevo." (str. 56-64); "VII. Sarajevo." (str. 65-73), "VIII. Ausflüge von Sarajevo." (Izleti iz Sarajeva) (str. 74-87), "IX. Doboj – Siminhan." (str. 88-94), "Die k.k. Bosna-Bahn." (C.-k. Bosanska željeznica) (str. 95-101). "Benützte Quellen." (Korišteni izvori) su na str. 102.

Pišući vodič, Borojević je koristio brojne literarne izvore na njemačkom, francuskom, hrvatskom i srpskom jeziku te autore poput Konstantina Jirečeka i Vjekoslava Klaića.³⁶ Međutim, upotrebljavao je i austro-ugarsku vojnu građu iz vremena okupacije Bosne i Hercegovine, ustanaka u Hercegovini i Boki 1881. i 1882. te statističku građu iz

Borojević na Sočanskom ratištu (drugi s desne strane) (Bauer 1985.)

1885. godine. Knjiga je izuzetno sadržajno pisana. Mnoštvo kvalitetnih fotografija, tabela i sl., čine je još atraktivnijom. Nisam mogao saznati da li je ova Borojevićeva knjiga

³⁶ Bitno je naglasiti da Borojević sve literarne obavijesti interpretira na vlastiti način. Nigdje to nije vidljivo na tako jasan način kao u njegovu iskazu o tome tko su žitelji Bosne i Hercegovine: "Der Abstammung nach gehörnen alle Bewohner Bosniens – etwa 6000 Juden und Zigeuner ausgenommen – dem südslawischen Völkerstamme der Serbo-Croaten an. Der Religion nach, welche in Berührung mit dem Islam politische und gewissermassen auch nationale Scheidungen hervorrief, theilte sich diese Völkerfamilie in Folge des Druckes bestandener Verhältnisse in Römisch-Katholische, Griechisch-Orientalen und Mohamedaner." ("Svi stanovnici Bosne – izuzimajući oko 6000 Židova i Ćigana – podrijetlom pripadaju južnoslavenskom plemenu Srb-Hrvata. U pogledu religije, koja u dodiru s islamom dovodi do političke i u određenoj mjeri nacionalne podjele, dijeli se ova zajednica naroda pod pritiskom postojećih odnosa na rimokatolike, pravoslavne i muslimane." (Prevela dr. sc. Sanja Lazarin) (Nav. dj., str. 30)

prvi bosanskohercegovački "ilustrirani vodič", ali me ne bi čudilo da jeste. Još nešto. Osjeća se da Borojević voli Bosnu i Hercegovinu. Na koncu konca, to je zemlja njegovih pradjedova!

O ratu protiv Italije od feldmaršala Borojevića je brošura posthumno tiskana u Ljubljani, s predgovorom priređivača datiranim "24. maja 1923. god.", dakle, na treći godišnjicu Borojevićeve smrti. Pisac, potpisani s pseudonimom "Adriaticus" (= Hugo Werk), obavještava da je već na pariškim mirovnim pregovorima bila nastala potreba da se talijanski vojni doprinos savezničkoj pobjedi prikaže što egzaktnije i time relativiziraju talijanski teritorijalni zahtjevi, koji su već bili prelazili granice i onoga što je Italiji bilo obećano Londonskim paktom. Tko bi takvu studiju mogao napisati, izgleda da uopće nije bilo sporno:

San Tomasso, novembar 1917.: talijanska oklopna vozila marke Fiat-Ausaldo (Bauer 1985.)

"To pak niko ne bi bio mogao bolje učiniti no onaj (Svetozar Borojević – nap. D.R.) koji je sam preko tri godine sa zbilja slabijim silama na zelenoj i tada često krvavoj Soči odbijao sve talijanske napadaje na našu slovensku domovinu. Taj čovek je istina bio u austrijskoj službi, ali po krvi i po mišljenju bio je Srbin, koji nikada nije zatajio svoju narodnost, što je najbolje dokazao time, da se nije hteo boriti na srpskom frontu.

(...)

Borojević se odazvao, i u kratkom ali stvarnom i preglednom napisu dao nam je jasnu sliku bezuspješnih napora Italijana, da sebi silom prokrče put u našu svetu slovensku domovinu.

(...)

Borojevićev napis u svoje vreme nije bio objavljen iz razloga, koje je izlišno ovde navoditi. Danas pak, kada je ponova Italiju zahvatilo šovinistički val i kada je s druge strane maršal Foch u jednoj stručnoj reviji jasno kazao, komu Italija ima da zahvali, da je posle Kobarida nije zadesila sudbina pobedjene Rumunije, došao je čas, da se čuje i Borojevićev glas.³⁷

Borojević je u svom elaboratu – izuzetno konciznom, ali i vrlo upečatljivom – sažeo svoje iskustvo sa sočanskog fronta u širokim, strategijski intoniranim formulacijama, uspoređujući raspoložive vojne potencijale na obje strane u svakom pojedinom razdoblju ratovanja od 1915. do 1918. godine, ciljeve pojedinih operacija s jedne i druge strane, način vođenja tih operacija i posebno, njihove učinke. Kada god mu je to bilo potrebno, referirao je i na političko-diplomatske kontekste ključnih vojnih odluka. Bez ikakva egocentrizma, Borojević je dokazivao u čemu je bila važnost bitaka koje je vodio sa svojom armijom, raspolažući redovito s mnogo slabijim snagama od onih na talijanskoj strani. Ključna je sljedeća njegova završna ocjena:

Za Antantu bila je Italija često puta neprilika mesto pomoći. Godine 1916. spasava je Rusija, godine 1918. Englezi, Francuzi i Amerikanci, kao i jedna u velikom stilu provedena propaganda, potpomognuta bogatim novčanim sredstvima, koja je unela korupciju u dvojnu monarhiju.³⁸

Intonacija čitava teksta, stil pisanja, s druge strane, ne otkrivaju nikakvu ostrušćenost bilo kakva porijekla. Naprotiv:

Bilo bi nepravedno pozvati na odgovornost za ovu činjenicu italijanske trupe ili italijanski narod. Trupe nisu bile rdjave, artiljerija i avijatičari upravo odlični. Italijanski narod, njegov parlament i njegova štampa potpomagali su vojsku sa požrtvovanjem i pridoneli su veoma bitno tome, da se država nije slomila i pored dugog trajanja rata i mnogih razočaranja i oskudica, koje rat sa sobom nosi.³⁹

Međutim i danas iznenađuje ton zadnjeg pasusa njegovog spisa:

³⁷ *O ratu protiv Italije*. Str. 3-4. Dakle, od Borojevića se tražilo da podrži južnoslavenske interese negdje u vrijeme kada su mu iste te vlasti bez imalo obzira uskraćivale čak i elementarno pravo da se vратi u svoju domovinu! Iz raspoložive literature nije moguće zaključiti kako je do ove inicijative došlo. Izgleda da ovaj elaborat nije jedini spis s kojim se Borojević oglasio u vezi s pariškim mirovnim pregovorima. Milada Paulová je o tome već 1925. godine objavila upečatljivo svjedočanstvo: "S Italijom ušle su soduše u borbu između dva evropska tabora na strani Antante nove, svježe milijunske vojske. Ali očekivani efekat izostade. S razloga, koji su i danas neshvatljivi, izgubila je Italija odmah na početku rata čitavu svoju sjajnu ratnu poziciju, i to svojom neaktivnošću u doba, kad Austro-Ugarska na pr. u Trstu nije imala tako (112) reći nijednoga vojnika i kad je ona sama izdala nalog za evakuaciju toga grada. O postupku Italije tih prvih dana dao je stručnjačko i upravo porazno svjedočanstvo general Borojević u memorandumu, predanom dru. O. Rybaršu s namjerom, da se iznesе na pariškoj mirovnoj konferenciji. "Snažnom juršu", govorilo se tu o mogućnosti austrijske obrane, "ne bi slabe i duž čitave fronte rasute austro-ugarske bojne sile dakako mogle odoljeti. O ozbiljnom otporu na državnim granicama ne bi se stoga s austro-ugarske strane ni mislilo. Pogranične čete bile bi se smjesta, čim bi se pojavile veće talijanske bojne sile na sočanskoj fronti, povukle sve do Nanos-linije u Koruškoj čak iza Tarvisa i u Južnom Tirolu sve do visova, koji zatvaraju dolinu Adiže. Trst i Gorica pali bi Talijanima u ruke odmah prvih dana tako reći bez hica. U suglasju s time, smjesta su na dan ratne objave otputovalo svekolike građanske oblasti iz Trsta. Obrambena armija trebala je da se skupi u prostoru na zapad Zagrebu i kod Maribora (izvješće zapovjednika balkanskih bojnih sila, br. 12663 od dne 13. svibnja 1915). Ali očekivani napadaj ne dođe. Italija je propustila tako važan momenat iznenađenja i pokazala se previše opreznom. Tako je omogućeno, da se brzo doveđe šest divizija s jugoistoka na Soču i organizira onaj željezni otpor, koji je kasnije u dvanaest krvavih bitaka zadio čitav svijet". (Paulová, Milada. *Jugoslavenski odbor (povijest jugoslavenske emigracije za svjetskog rata od 1914.-1918.)*. Prosvjetna naklada Zadruga. Zagreb, 1925., str. 112-113)

³⁸ Nav. dj., str. 14.

³⁹ Isto.

Da je Italija svoje granice iz strategijskih razloga i razloga sigurnosti isturila daleko na prostore, koji nisu nastanjeni italijanskim elementom, prividan je samo argumenat, jer planine, reke, pustinje nisu nikad bile prepreke za odlučne vodje na čelu hrabrih trupa; a danas to nisu više ni svetska mora.⁴⁰

Poglavlje "Svetozar Borojević, spisatelj" uključuje i pitanje njegova arhiva sa sočanskog ratišta. Jedini trag koji sam s time u vezi pronašao u suvremenom tisku, članak u *Agramer Tagblatt* od 11. februara 1919. godine, upućuje na zaključak da je to bila tema o kojoj se u godinama neposredno poslije Prvoga svjetskog rata javno raspravljalo. Članak je toliko interesantan da ga vrijedi navesti u cijelosti u izvorniku i prijevodu s njemačkog jezika.⁴¹ (Vidjeti "Prilog II.")

⁴⁰Isto.

⁴¹ "Das Borojević Archiv in Zagreb". *Agramer Tagblatt. Organ für Politik und Volkswirtschaft*. Abend-Ausgabe. Zagreb, Dienstag, den 11. Feber 1919. Jahrgang 34. Nr. 41. S. 2. U Hrvatskom državnom arhivu usmeno sam obaviješten da je sva ova građa prenijeta iz Zagreba u Beč 1942. godine.

Borojević pozira. (Bauer 1985.)

Gorski tjesnac Uzsok: austro-ugarski položaj na Szczawinki (Bauer 1985.)

4.00. Drugi o Svetozaru Borojeviću

4.10. Suvremenici o Svetozaru Borojeviću: prije Prvog svjetskog rata

Pokret, glasilo Hrvatske pučke napredne stranke – stranke koja je bila hrvatsko naprednjačko uporište Hrvatsko-srpske koalicije – s uočljivim je podozrenjem pratilo službenu austro-ugarsku politiku nakon što je 6. oktobra 1908. godine proglašena aneksija Bosne i Hercegovine. Kada je podmaršal Borojević u Zagrebu, 6. novembra i.g., proglašio naredbu o hrvatsko/mađarsko/njemačkom službenom pisanju naziva mjesta u Hrvatskoj na području njegovih vojnih ovlasti, *Pokret* je s ogorčenjem objavio njezin sadržaj, ali i neuvijeno obznanio svoje mišljenje s njome u vezi. Naredba je glasila:

Ministarska naredba prs. br. 9319 od 25 listopada 1908. proglašuje se u podpunom obsegu: Temeljem kr. ug. Ministru predsjedniku i zajedničkom ratnom ministru u mjesecu lipnju t.g. upravljenog dopisa određujem glede načina pisanja imena u Hrvatskoj i Slavoniji nalazećih se mjesta slijedeće: Kod takovih mjesta u Hrvatskoj i Slavoniji, koja i magjarsko ime imadu, valja iza hrvatskog imena sa spojnim znakom i magjarsko ime napisati n. pr. Zagreb – Zágráb, Osijek-Eszek. – U takovim slučajevima, kada je s praktičnog gledišta i uporaba njemačke oznake zaželjena ... ima se u zaporki iza gore označenog načina pisanja i njemačko ime napisati n. pr. Zagreb – Zágráb (Agram), Osijek-Eszek (Essek). Ova se naredba izdaje obim brigadnim, svim pukovnijskim i popunitbenim zapovjedništвима, zatim okružno časničkoj školi i četnoj bolnici u Sisku. Borojević v.r. podmaršal.

Nepotpisano mišljenje Uredništva bilo je upravo sarkastično sročeno, s proročanskom notom:

Komu ne će uskipiti krv, kad pročita ovu naredbu?! I magjarizacija i germanizacija u isti čas poplavljuje Hrvatsku, briše hrvatski značaj ove naše jedne domovine – ovaj put preko austro-ugarske vojske. (...) Hvala Vam najponiznije na ovoj sigurno dobro mišljenoj čuški, koju ste blagoizvoljeli prilijepiti vazda vijernomu hrvatskomu narodu. (...) Izvolite dakle samo nastaviti. Još mnogo više možete danas postići, kad hrvatsku politiku vode hrvatski legionarci Rauch i Frank. Zato se žurite. Jer taj će se narod, koji je u vašim očima dobar materijal za "oružje divizije" jednom i probuditi, a onda vam ne će znati reći: hvala!, kad ga nogom gazite. Žurite se dakle, da ne bude prekasno!

Iako se *Pokret* ne obraća osobno podmaršalu Borojeviću, nije dvojbeno da se poruka odnosi i na njega, kao čovjeka najvećega vladinog povjerenja u Zagrebu.⁴²

⁴² "Zagreb – Zágráb (Agram)". *Pokret. Glavno glasilo hrvatske pučke napredne stranke*. God. V. Br. 260. (Zagreb, srijeda, 11. studenoga 1908., str. 1); Šídag, dr Jaroslav; Gross, dr Mirjana; Karaman, dr Igor; Šepić, Dragovan. *Povijest hrvatskog naroda g. 1860-1914*. Zagreb, 1968., 238-251.

Uostalom, Borojević je unaprijeđen u čin generalmajora 1904. godine, ubrzo nakon "narodnog pokreta" u Hrvatskoj 1903. godine te postavljen za zapovjednika 14. infanterijske brigade u Petrovaradinu, dakle, u Sremu, na uvijek nemirnoj granici sa Srbijom, gdje je ostao do 1907. godine, kada je unaprijeđen na položaj zapovjednika VII. domobranskog okružja u Zagrebu, gdje je pak ostao do 1912. godine. Najviša vojna vlast u Zagrebu bila mu je povjerena u vrijeme kada je Hrvatsko-srpska koalicija, sa svim svojim usponima i padovima, pojedinačno bila najjača parlamentarna snaga u Hrvatskoj, ali i u vrijeme kada je kriza sistema legaliteta i legitimite u Hrvatskoj bila više nego uočljiva. Upotreba vojne sile u unutrašnjepolitičkim kriznim situacijama nikada nije mogla biti isključena. S druge strane, nemoguće je ne uočiti da su Borojeviću povjerenе vrlo odgovorne vojne dužnosti na jugu Austro-Ugarske nakon "Majskog prevrata" u Srbiji 29. maja 1903. godine, smjene dinastije Obrenovića dinastijom Karađorđevića i brojnih drugih promjena u Srbiji, koje su uključivale i radikalni prekid s politikom ovisnosti o Austro-Ugarskoj, u skladu s odredbama Berlinskog kongresa 1878. godine.⁴³ Bio je na jugu i kada je između Austro-Ugarske i Srbije započeo teški carinski rat 1906. godine itd.⁴⁴ Koliko je Borojević bio čovjek povjerenja na najvišim razinama vlasti u Monarhiji, vidi se i po tome što je iz Zagreba premješten u Košice, najvažnije vojno središte na sjeveroistočnoj granici Monarhije i postavljen na mjesto zapovjednika VI. korpusa, stacioniranog na području u neposrednom susjedstvu Rusije. Učinjeno je to u vrijeme kada se već mogla naslutiti mogućnost izbijanja rata između ove dvije evropske velesile.

Nakon što je stigao u Košice Borojeviću se bilo dogodilo da ga je javno čušnula Luise Hertl, 18-godišnja kćerka jednog potpukovnika koji svoju vezu sa njezinom majkom nikako nije uspijevalo legalizirati kao bračnu. Prema vlastitoj izjavi, kćerka se odlučila postupiti na taj način kada je shvatila da će njezin otac Borojevićevom zapovjedničkom voljom moratići u prijevremenu mirovinu upravo zbog pravno nesređenih obiteljskih prilika. Ova je čuška odjeknula u cijeloj Monarhiji kao slučaj bez presedana. Mnogobrojne javne reakcije su češće isle u prilog Luise Hertl nego generala Borojevića. Zagrebački *Srbobran* je na suzdržan način očigledno dijelio većinska raspoloženja. Nijedna vijest koju je objavio s ovom aferom u vezi ne odaje bilo kakve simpatije za Borojevićevu reakciju u ovom slučaju. Ovaj je list čak objavio i vijest iz navodnoga pouzdanog bečkog vojnog izvora da će Borojević zbog stvorene afere morati dati ostavku! Ipak, kada je Borojević pokrenuo sudski postupak, *Srbobran* je morao doslovno navoditi i generalove izjave, doduše, s profesionalnom ogradom:

(...) Jučerašnji "Pester Lojd" donosi iz Košica podatke o inzultovanju generala Borojevića, koji potječe od samog Borojevića. Prema svojoj novinarskoj dužnosti iznosimo te informacije, koje glase ovako: Potpuno je neistinito, da Borojević prilikom

⁴³ Vidjeti: *Istorija srpskog naroda. Šesta knjiga. Prvi tom.* Srpska književna zadruga. Beograd, 1983., str. 133 i dalje.

⁴⁴ Nav. dj., str. 155 i dalje.

predstavljanja oficira u Munkaču nije pružio ruku potpukovniku Hertlu. On je pozdravio toga, dotle mu nepoznatog oficira, srdačno kao i ostale. I to je neistinito, da je on Hertlu direktno ili indirektno dao razumjeti, da ne želi njegova prisustva na banketu. Banketa uopće nije bilo, jer je on jedared za uvijek prilikom nastupanja svoje službe u Košicama zabranio priređivanje banketa njemu u počast. S njim su zajedno večerali neki oficiri u vrtu hotela, a potpukovnik Hertl dao se izviniti i ako to nije morao.

Oko $\frac{1}{2}$ 10 sati pojavila se u vrtu jedna dama, koja je bila jako upadljivo odjevena. Ona se je od kelnera dala odvesti do Borojevića i zamolila je ovoga, da joj pristupi, jer ima da iznese jednu diskretnu molbu. Borojević je ne sluteći ništa, digao se od stola i prišao dami, koja je izjavila: "Ja sam kći potpukovnika Hertla, koji mora ići u pensiju" i udarila je generala po licu. Nekoji su oficiri na to priskočili i izveli damu napolje. A general je Borojević, pošto u ovom slučaju drugo rješenje stvari nije bilo uputno, podnio kaznenu prijavu kompetentnoj civilnoj oblasti, a podnio je izješće i svojoj prepostavljenoj oblasti.⁴⁵

Ne bi se reklo da je među hrvatskim političkim protivnicima Hrvatsko-srpske koalicije u to doba odnos prema Svetozaru Borojeviću bio bitno drukčiji. Iako jedan primjer isključuje mogućnost uopćavanja, ponekad može biti dovoljno reprezentativan. U protusrpskim izgredima uoči i nakon izbijanja Prvoga svjetskog rata, koje su ponajčešće frankovci inicirali, na petrinjskom srpskopravoslavnom groblju bio je teško oštećen i grob roditelja Svetozara Borojevića, Adama Borojevića i Stane rođ. Kovarbašić. U isto je to vrijeme General bio na jednom od najvažnijih zapovjednih mesta na austro-ugarsko – ruskoj granici.⁴⁶

Neupitno je da bi iscrpno istraživanje svega što je s Borojevićem u vezi objavljeno u hrvatskom i srpskom tisku u Austro-Ugarskoj Monarhiji od "narodnog po-

⁴⁵ Vidjeti niz vijesti tiskanih u *Srbobranu*, npr.: "Inzultovan general Borojević". *Srbobran. Glasnik Srpske narodne samostalne stranke*. God. XXIX. Br. 128. Str. 3. (Zagreb, ponedjeljak 18 juna (1. jula) 1912.); "Inzultovan general Borojević". *Srbobran. Glasnik Srpske narodne samostalne stranke*. God. XXIX. Br. 129. Str. 3. (Zagreb, utorak 19 juna (2. jula) 1912.); "Napadaj na podmaršala Borojevića". *Srbobran. Glasnik Srpske narodne samostalne stranke*. God. XXIX. Br. 132. Str. 3. (Zagreb, subota, 23 juna (6. jula) 1912.); "Afera Hertl – Borojević". *Srbobran. Glasnik Srpske narodne samostalne stranke*. God. XXIX. Br. 132. Str. 3. (Zagreb, subota, 23 juna (6. jula) 1912.); "Umirovljenje FML Borojevića". *Srbobran. Glasnik Srpske narodne samostalne stranke*. God. XXIX. Br. 134. Str. 3. (Zagreb, utorak 26. juna (9. jula) 1912.); "Afera zbornog zapovjednika Borojevića". *Srbobran. Glasnik Srpske narodne samostalne stranke*. God. XXIX. Br. 161. Str. 3. (Zagreb, ponedjeljak 30. jula (12. avgusta) 1912.).

⁴⁶ "Zastupnik dr. Dušan Peleš (HSK – Hrvatsko-srpska koalicija – nap. D.R.), u svom govoru u toku saborske sjednice 10. VIII (1917. – nap. D.R.), (...) upozorio je na grjehe frankovaca (...):

"Žao mi je, da je došlo do ove upadice i sugurno nijesam imao nakane da izazovem ono, što se malo prije odigralo, jer sam unaprijed kazao, da ne valja zadirati prstima u rane, koje još nijesu zacijelile, a u interesu je našeg naroda, da zacijele i da se svedu na prave mjere. Ali da se gospoda volila istaknuti baš pitanje te inspiracije, koja je gunguli povoda dala, onda neka mi bude dozvoljeno sa nekoliko riječi istaknuti, da je već prije rata, a i kod samog početka rata dulje vremena "Hrvatska", organ Stranke prava, pisala tako harangirajućim načinom, da je to nečuveno (Glasovi: To je istina.), da je ona naročito pisala tako, da harangira i izazove nemire u Banovini. Samo da spomenem, visoki sabore, da je tako neistinito i izmišljeno donijela bilješku, da su u Maji Srbi navalili na katoličku crkvu i ovu obeščastili, da je sâm organ Starčevićeve stranke prava blagopokojni "Hrvat" morao ustati protiv te harange, jer je vido, da to vodi do narodnoga zla i do bratoubilačkog rata.

A kamo je to dovelo? – pita se D. Peleš. – Ja sam bio svjedokom, što se događalo u gradu Petrinji. Tu je bio otvoren – kako bi se reklo – 'ventil narodnog ogorčenja' i stradali su mnogi srpski domovi, ali ne samo da se krivilo, nas žive, nego su se okrivljivali i naši pokojnici. Ni srpsko-pravoslavno groblje petrinjsko nije ostalo poštedeno od tog 'narodnog ogorčenja', pak je među ostalim obeščaćen i razlupan nadgrobni spomenik muža, odlična po srcu i duši, mnogogodišnjeg potpredsjednika srpsko-pravoslavne crkvene općine petrinjske, blagopokojnog Adama Borojevića, oca slavnoga vojskovode, braniča naše sočanske fronte, gospodina general-pukovnika Svetozara Borojevića. Tuda je vodila ta haranga. (...)"

(Krizman, Tomislav. *Hrvatska u prvom svjetskom ratu. Hrvatsko-srpski politički odnosi*. Globus. Zagreb, 1989., str. 142)

kreta" 1903. godine do izbijanja Svjetskog rata 1914. godine otkrilo različite afinitete i prioritete s njime u vezi, ali je teško pretpostaviti da je pored poznatih napisa bilo takvih, još uvijek nepoznatih, koji u njemu anticipiraju one njegove osobine zbog kojih će većim dijelom Svjetskog rata u Monarhiji, a napose u Hrvatskoj, nerijetko doživljavati priznanja kakva jedva da su prije toga ikome bila iskazivana. U svakom slučaju, neovisno o razlikama u odnosu prema Borojeviću, za sve je on prije svega bio habsburški lojalista.

4.20. Suvremenici o Svetozaru Borojeviću: za vrijeme Prvog svjetskog rata

O Svetozaru Borojeviću za vrijeme Prvog svjetskog rata mnogo se pisalo, ali kako nitko dosad nije ni pokušao bibliografski srediti najvažnije tekstove, pokušat ću, koristeći izbor vijesti i javno iskazanih svjedočanstava, otvoriti pitanja percepcije Svetozara Borojevića u ratnoj zbilji te konstrukcije i dekonstrukcije ratnog mita Svetozar Borojević. Pritom ću se ograničiti na razdoblje Sočanskog ratišta.

Sjeveristočno ratište: prijelaz preko rijeke jednoga austro-ugarskog puškomitraljjeskog odjeljenja (Bauer 1985.)

Borojevićevi zemljaci su o talijanskoj objavi rata Austro-Ugarskoj Monarhiji bili obaviješteni i iz petrinjskog Banovca. Lista za javne prilike, pouku, narodnu privredu i zabavu 29. svibnja pretiskom proglaša "Mojim narodima" koji je Franjo Josip, "preko ministra predsjednika" grofa Tiske, 23. maja 1915. godine, započeo s formulacijom "Kralj Italije navijestio Mi je rat. Vjerolomstvo, kakova povijest ne poznaje, počinila je Kralje-

vina Italija spram oba svoja druga saveznika.". S prepoznatljivom nostalgijom ostarjeli car i kralj je prihvatio izazov koji je očigledno mogao doprinijeti jačanju volje za ratom u njegovih podanika, očigledno oslabljene nakon euforičnih raspoloženja u ljetu 1914. godine:

"Novi podmukli neprijatelj na jugu nije nikakav novi protivnik. Velike uspomene na Novaru, Mortaru, Custožu i Vis, koje su ponos Moje mladosti i duh Radetzkoga, nadvojvode Albrechta i Tegetthoffa, koji i dalje živi u Mojoj kopnenoj i pomorskoj sili, jamče Mi to, da čemo (se) i prema jugu granice monarkije uspješno braniti moći."⁴⁷

Redakcijski komentar "Rat s Italijom", objavljen na istoj strani lista, naglašava da je "(n)ovi neprijatelj naše države ... naročiti neprijatelj Hrvatskoga naroda i njegova jedinstva". Kratki tekst završava s time da će Hrvati "uz pomoć ostalih hrabrih bojovnika naše monarhije u prah satrti onaj narod, koji je iz pohlepe da podjarmi hrvatski narod i da našoj državi otme more, pogazio sve ono, što čovjeka čovjekom čini, a to je - poštenje."⁴⁸

Međutim, Banovac limitira količinu ratnih vijesti i koliko sam uspio istražiti, o Borojeviću prvi put izvještava 6. novembra 1915. godine u naslovnom članku "Rat".

"Na talijanskoj granici opiru se naše hrabre čete, a naročito naše hrvatske upravo divovskom snagom bjesomučnim navalama naših susjeda Talijana. Talijani ne žale ni ljudi ni municije, ali su im svi napori uzaludni. Borbu protiv Talijana vodi prokušani naš vodja general Boroević, koji je svijet ugledao u našoj Baniji u selu Utinji (sic!). Boroević je odolio premoći ruskoj, a bogme neće ga tako lahko baciti ni plašivi talijani, koji baš ne slove kao najbolji soldati. (...)"⁴⁹

Isti dan kada je objavljen ovaj broj Banovca petrinjsko gradsko zastupstvo "jednoglasno" je izabralo generala Svetozara Borojevića "začasnim gradjaninom", o čemu je Borojević obavijestio veliki župan Zagrebačke županije Vladimir pl. Trešćec:

Gradsko zastupstvo slobodnog i kr. grada Petrinje u danas dne 6. studenoga održanoj sjednici, na predlog gradskog načelnika Nikole Jurića jednodušno je izabralo Vašu preuzvišenost, velikog sina i ponos Hrvatske i velikog vojskovođu, začasnim gradjaninom Petrinje. O tom mi je čast izvijestiti Vašu preuzvišenost s molbom, da namijenjenu počast blaquoizvolite primiti. (...)⁵⁰

Borojevićev brzojavni odgovor bio je isto tako kratak, ali i nesumnjivo, spontaniji:

⁴⁷ "Mojim narodima", u: *Banovac. List za javne prilike, pouku, narodnu privredu i zabavu*. God. 26. Br. 22. od 29. svibnja

48 Istos

⁴⁹ Banovac God. 26 Br 45 od 6 studenog 1915 Str 1

⁵⁰ Banovac, God. 26, Br. 46, od 13 studenog 1915, Str. 3.

Svetozar Borojević od Bojne kao generalpukovnik (Bauer 1985.)

Kao najstarijeg pred dušmaninom stječećeg sina slavne Banovine ganuo me je duboko izbor začasnim gradjaninom grada Petrinje. U njem smatram čast iskazanu svim borećim se Banovcima, koji će i nadalje zasvjedočiti, da su slavnih pradjedova vrijedni. Borojević.⁵¹

Sljedeći, 47. broj Banovca tiskao je govor petrinjskog gradonačelnika Nikole Jurića, kojim je obrazložio svoj prijedlog o izboru Borojevića za "začasnog građanina". Borojević je jedan od "heroja", "div-vodja" ovog rata, međutim, Petrinjci se s njime još više ponose, "jer je nikao medju nama. Rodio se u Umetiću, a otac njegov Adam, umirovljeni natporučnik II. banske pukovnije i majka njegova Stana živjeli su u Petrinji i tu su našli vječno počivalište. U ovom dičnom sinu naše okolice, koji svetom pronosi slavu hrvatskog imena, inkarnirane su sve vojničke vrline, iz njegove smionosti, samozataje, strogosti prema sebi, a nadasve njegove vjernosti prema kralju i domovini izkače nam kao duh slavnih naših djedova, starih graničara."⁵²

Izglasavajući ovaj prijedlog, vjerojatno nije bilo nikoga među zastupnicima tko nije imao na umu da je petrinjski grob Adama i Stane Borojević bio ne baš tako davno obeščaćen i rušen.

Međutim, čitatelji *Banovca* su poslije svih ovih očigledno protokolarnih srdačnosti uskoro imali mogućnost upoznati se i s jednim potpunijim portretom Svetozara Borojevića. List je iz zagrebačkoga *Jutarnjeg lista* prenio intervju koji je sa Svetozarom Borojevićem vodio "čuveni američki izvjestitelj" Carl von Wiegand i objavio ga u *Berliner Lokal-Anzeigeru*. Tako Borojević, "(i)zgleda od prilike 50 godina star sa svojim od sunca ogarenim licem, kratko prirezanim brcima, malenim, tamnim očima, koje oštro gledaju, ali nisu nipošto nesimpatične u izrazu, te pokazuju izvanrednu intenzivnost toga čovjeka. Miran je i hladan, te ponešto podsjeća na Hindenburga, ali se čini, da je mnogo delikatniji, intenzivniji i nervozniji. (...)"⁵³ Ovaj je intervju vjerojatno najzanimljiviji po tome što se Borojević upustio u karakterizaciju ratničkih vrlina ratujućih naroda:

Svaki narod imade svoj temperamenat, a taj se pokazuje i na bojištu. Niemca karakteriše osjećaj dužnosti i domovinske ljubavi, on je odlučan, uztrajan, bez straha, miran i hladnokrvan. (...) Rus, kad ga dobro vode častnici, kojima vjeruje, pokazuje sve najbolje vojne vlastitosti Slavena. On napreduje vrlo lagano, ali s velikom uztrajnošću sve dotle, dok ne padne. Srbin se bori do bezsvjestice, on je divan borac, agresivniji je, divlji, energičniji od Rusa, a imade i više samostalnosti i inicijative. Talijan, upravo tipični zastupnik uzrujanoga, latinskoga temperamenta, juriša poput oluje, ali ako juriš ne uspije, nazaduje jošte kud i kamo brže, nego li je napredovao. Do sad nema Talijan jošte one iztrajnosti, jošte se ne drži onako čvrsto zubima i noktima, kako to čini gdjekoji Rus, a Srbin uviek.⁵⁴

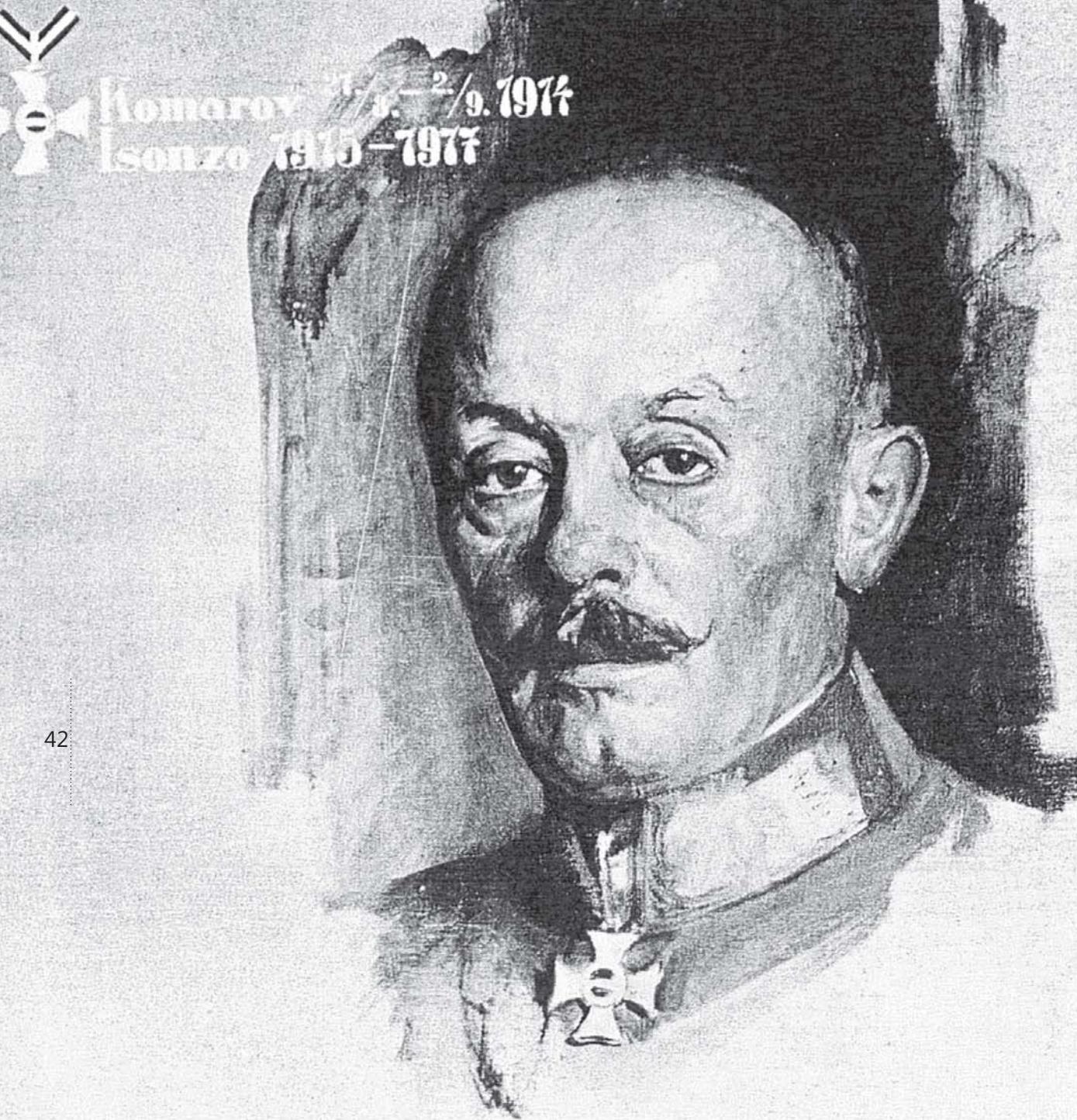

⁵¹ Isto.

⁵² *Banovac*. God. 26. Br. 47. od 20. studenog 1915. Str. 2.

⁵³ "Razgovor s generalom pl. Borojevićem." *Banovac*. God. 26. Br. 49. od 4. prosinca 1915. Str. 1-2.

⁵⁴ Isto

42

Feldmaršal Borojević (ulje na platnu) (Bauer 1985.)

Borojević
M.

Uzdine, 14. oktobar 1918.

Spomen-medalja (1915.) (Bauer 1985)

Ipak, sve ove vrline i mane sekundarne su u usporedbi s važnošću koju u borbi imaju "častnici":

"Mnogo ovisi dakako o častnicima. Može se reći, da k bojnoj vrednosti doprinose vodje i častnici 80 postotaka."⁵⁵

Banovac je iz *Jutarnjeg lista* prenio i jedan iscrpan članak "General Svetozar pl. Borojević. Portret generala pobjednika."⁵⁶ Koliko je bilo moguće uočiti, bio je to prvi članak u kojem je njegovo prezime bilo pisano u obliku "Borojević". Borojević je čovjek "rodjen, da bude pobjednikom", čovjek, "željezne volje, željeznoga oka, željeznoga mira": "Kada god progovori, da kaže svoje mišljenje gradjanstvu, to on uvijek u prirodjenoj mu skromnosti kaže malo, – ali uvijek jasno, ...". Mit o Svetozaru Borojeviću očigledno je već bio stvoren:

"Riedko su se kada historički pozivi i obrisi osobnosti tako pokazivali, kao ovdje. Muskulozna ličnost sa glavom, čiji tvrdi potezi pričinjavaju se kao da su izklesani u kamenu, a odavaju strogost prema sebi, ali i prema svima, koji nose odgovornost; bez zahtjeva i neumoran, te nikada umoran – u svojoj osobnosti ovaj general podsjeća na pučke vojskovodje "velike soldateske". (...) Što ga ali uzdiže nad vojskovodje starog stila jest njegovo izvanredno znanje, koje je nuždno u ovom modernom tehničko mašinelnom hrvanju, da se mogu riešiti odlučujuće zadaće."

Ovaj je članak tiskan nakon što je Svetozar Borojević već bio promoviran za "počastnog doktora pravoslovnih i državoslovnih znanosti".⁵⁷ Promocija je obavljena u Borojevićevu "glavnom stanu" 1. februara 1916. godine. Rektor dr. Fran Barac je iscrpno obrazložio zaključak "akademičkog senata", obraćajući se Svetozaru Borojeviću, "jednom od najslavnijih sinova hrvatskoga naroda": "Pored Laudona, Suvarova, Moltkea,

⁵⁵ Isto.

⁵⁶ Banovac. God. 27. Br. 17. od 22. travnja 1916. Str. 2-3.

⁵⁷ "Svečane promocije Njegove ces. i kralj. Visosti nadvojvode Eugena i Njegove Preuzvišenosti gospodina c. i kr. generala pješaštva Svetozara pl. Borojevića od Bojne". Hrvatska. *Glavno glasilo Stranke prava za sve hrvatske zemlje*. Br. 1314. od 8. ožujka 1916., str. 1.

spominjat će ratna poviest i generala Borojevića, dok je sveta i vieka." ili "Vaša je zasluga, da nam je do danas ostalo netaknuto naše more, ta svetinja naša, to vrelo i gospodarskog i umjetničkog i znanstvenog stvaranja našega." Koliko Zagrebačko sveučilište cijeni Svetozara Borojevića trebala je istaći i Rektorova izjava da su "(o)d živih velikana samo ... Njegova ces. i kralj. Visost Nadvojvoda Eugen i Vaša Preuzvišenost zakićena ovim simbolom našeg najdubljeg priznanja."

Borojević je pokušao tom priznanju dati i dublji smisao: "Rat naime nije čin sgoljne brutalne sile. Bezkraino množtvo znanja i umjenja na svim područjima ljudskoga djelovanja, sijaset najviših moralnih vrednota treba, da se upotriebi, ako hoćemo da rvanje slavodobitno svrši. O tom je jamačno bio slavni senat univerze sebi svjestan, kad se odlučio počastiti vojnike u njihovom vojskovodiji." Dok je Fran Barac personalizirao smisao ovog priznanja, Borojević ga je kolektivizirao, predstavljao kao izraz priznanja svim ratnicima pod njegovom zapovješću.⁵⁸

Ova promocija, sudeći prema Ivanu Meštroviću, trebala je pored ostalog biti i pokriće za uspostavljanje odnosa između Svetozara Borojevića i Jugoslavenskog odbora. Izgleda da je interpretacija epizode autentična, ali nikakvih potonjih istraživanja, koliko je bilo moguće provjeriti, nije bilo.⁵⁹

Ako se i stvaralo Borojevićev mit, neki od glavnih njegovih poticatelja su ga i rušili jer je u samom središtu Borojevićeve autopercepcije bio habsburški lojalizam, a od njega se očekivalo da preuzme na sebe presudnu ulogu u njegovu rušenju. Borojević to nije mogao učiniti. Zato je Zagrebačko sveučilište u novoj povijesnoj zbilji poslije 1918. godine, dakle, u nepune tri godine nakon odluke o počasnom doktoratu, donijelo odluku da se počasni doktorat Svetozaru Borojeviću i oduzme da se počasni doktorat Svetozaru Borojeviću i oduzme.⁶⁰

4.30. Suvremenici o Svetozaru Borojeviću: poslije Prvog svjetskog rata

Nisam u mogućnosti ulaziti na ovom mjestu u povijest vrlo zamršenih odnosa između Svetozara Borojevića i Jugoslavenskog odbora te između Svetozara Borojevića i

⁵⁸ Isto.

⁵⁹ Vidjeti Prilog I: "BOROJEVIĆ, BARAC, RITTIG". (Meštrović, Ivan. *Uspomene na političke ljude i događaje*. Matica hrvatska, Zagreb, 1969., 87) Vidjeti: "Prilog III." i "Prilog IV."

⁶⁰ Spomenica u povodu proslave 300-godišnjice Sveučilišta u Zagrebu I. (Zagreb, 1969.) nema nikakvih podataka niti o dodjeli, a niti o oduzimanju počasnog doktorata Svetozaru Borojeviću. U posebnom dijelu Spomenice (I, 403-434) objavljeni su životopisi počasnih doktora Sveučilišta u Zagrebu do 1969. godine. Među njima nema Svetozara Borojevića, a Borojevićevo ime se nigdje ne spominje u dva sveska ovog izdanja. Na recentnom internet-portalu Zagrebačkog sveučilišta Borojevićevo je ime uvršteno u popis počasnih doktora, ali se ništa ne kaže o tome kada i kako je "rehabilitiran". O oduzimanju počasnog doktorata svjedoči Izidor Kršnjavi: "31.12.1918. Razgovarao sam s doktorom Dežmanom. (...) Raduje me, rekoh, što su sada izletjeli i oni, koji su s toliko žara radili protiv mene: gospoda Mixich, Artur Schneider i Robert Frangeš, čija supruga pravi grčevite napore da bi se uzdigla kao ekstremna jugoslavenska apostolica samo zato da bi se zaboravilo kako je gospodin Robert Franeš uzdizao Borojevića. Uostalom, protiv Borojevića se postupa vrlo žestoko. U dvanaest bitaka na Soči spasio nas je od talijanske invazije, a sada se ne smije vratiti u domovinu. Sveučilišni senat se spustio vrlo nisko. Prije godinu dana podijeljeni mu počasni doktorat proglašio je ništavnim." (Kršnjavi, Iso. *Zapisci iz kulisa hrvatske politike. Knjiga druga*. Mladost. Zagreb, 1986., str. 820)

vlasti Države SHS, odnosno, Kraljevine SHS. Iz Bauerove knjige nije potpuno jasno kada je on točno ponudio svoje usluge novoj državi.⁶¹ U dva je slučaja slao oficire svog povjerenja u Zagreb da prenesu njegovu želju za povratkom, ali su se obojica vratili s obeshrabrujućim porukama. Feldmaršal nije bio "dovoljno pouzdan". Vlasti nove države očigledno nisu bile dovoljno sigurne same u sebe pa im povratak jednog Svetozara Borojevića uistinu nije bio potreban. Da se Borojević uistinu i pojavio u novembru 1918. godine u Zagrebu na čelu bilo kakve respektabilnije vojne sile, otvoreno je pitanje što bi se sve bilo moglo dogoditi. (Vidjeti "Prilog V.")

Kada je umro, većina nekrologa bila je još uvijek pisana u tonu koji je bio svjetlosne godine daleko od načina na koji se o njemu "jučer" pisalo. Prigovaralo mu se što je pobjeđivao Ruse, što su ga slavili i Nijemci i Mađari, što je bio postao frankovački idol: "Zagrebački frankovluk i stara ona služnouljudna puzava austrofilska zagrebačka politika dizala mu spomen-ploče na rodnoj kući kao najvećem – Hrvatu. Mal' ne nateraše Hrvate i Srbe da se posvade za njegovo ime."⁶² Ni zasluge sa sočanskog ratišta nisu mogle biti sporne, a sve drugo s njima u vezi bilo je tada jugoslavenskim integralistima još spornije:

Nešto se promenilo shvatanje, kad je primio zapovedništvo na italijanskoj fronti, jer se znalo za talijansku nepopustljivost prema zahtevima Jugoslovena u inostranstvu. Ali narodna svest nije ni onda mogla pregoriti silnu prolivenu krv našu za obranu Austrije, jer još nije bilo prave vere, da će se srušiti ta trula država. Simpatije slavenskog sveta bile su na strani Italije kao saveznice antante i prelazile su preko mogućnosti spora sa Italijom. Pakt izmedju Trumbića i Torre-a srušio je i ono nepoverenje, što je bilo posijano velikom i spretnom austrijskom harangom. Slom na Piavi – slomio je i Borojevićevu slavu. Njemu nije dozvoljeno da se vrati u Zagreb, a nakon prevrata pripisivale su mu se namere o restauraciji Habsburgovaca. Htio je da dodje s vojskom u Zagreb i uhapsi Narodno Veće, ali nije uspeo, a kasnije je Narodnom Veću ponudio svoje vojničke usluge. I to je odbito.⁶³

Na kraju, jedan od prvih koji su počeli rehabilitirati, rehabilitirajući pomalo i sebe iz istog vremena, bio je jedan od najutjecajnijih hrvatskih slikara tog doba, Oton

⁶¹ Nakon višekratnih pokušaja iz političke emigracije, nikakve suradnje s Jugoslavenskim odborom nije bilo. Vidjeti: Trumbić, Ante. "Otvoreno pismo dra Ante Trumbića generalu Borojeviću. Od Jugoslavenskog novinarskog ureda u Washingtonu". *Jugoslovenska država*, 3/1918, 22; – *Ratni dnevnik*, 5/1918, 194, 775-776; – *Srpske novine*, 85/1918, 79, 2-3; – *Arhiv Jugoslovenske narodne obrane iz Južne Amerike*, 2/1935, V/19, 578-579. Objavljen je tekst letka koji je 1918. bacan iz aviona na talijanskoj fronti. Bio je to otvoren poziv Svetozaru Borojeviću da stane na stranu oslobođilaca potlačenih naroda Austro-Ugarske.

Bauer, Ernest. Nav. dj., 127-128. Suradnja feldmaršala Borojevića i Narodnog vijeća SHS u štočemu je bila neizbjegljiva, neovisno o mogućim dugoročnjim kalkulacijama s jedne ili druge strane. U kaotičnim zbijanjima koncem listopada i početkom prosinca 1918. godine oni su morali uskladiti svoje djelovanje da se ne bi dogodilo da se cijelokupna vojna sila kojom je Feldmaršal zapovijedao raspadne ili svojim ponašanjem i ili usmjeri u pravcima koje su i Svetozar Borojević i Narodno vijeće SHS htjeli po svaku cijenu izbjegći. Prema arhivskoj publikaciji "Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba. Inventar", koji su priredile Josipa Paver i Slavica Pleše (Arhiv Hrvatske Zagreb, Zagreb, 1993.), bilježi samo jedan izravnji brzojav Svetozara Borojevića Vojnoj komandi u Zagrebu (str. 149, br. 222) s početka novembra i.g. Za pretpostaviti je da je riječ o njegovu brzojavu od 1. novembra i.g., koji je upravo objavio Milan Pojić, autor Kataloga Izložbe *Vojskovođa Svetozar Borojević, 1856.-1920. Povodom 150. obljetnice rođenja* (Hrvatski državni arhiv, Zagreb, 2006., str. 27-28, br. 41). Inače, u studenom je Svetozar Borojević ostao bez sina jedinca koji se utopio pod okolnostima koje nikada nisu bile egzaktno istražene. Watson-Seton, R.W. i Jugoslaveni. *Korespondencija 1906-1941. i 1906-1918*. Sveučilište u Zagrebu. Institut za hrvatsku povijest – Britanska akademija. Zagreb – London, 1976.

⁶² "Maršal Borojević umro". Domovina. God. 1. Br. 123 (Zagreb, sreda, 26 maj 1920, str. 2)

Iveković. Iveković je kao i kipar Robert Frangeš Mihanović bio jedan od onih koji su kao ovlašteni umjetnici radili na ratištu i, pored ostalog, napravili mnoštvo radova i crteža na temu "Svetozar Borojević". Iveković je ovako opisao svoj prvi susret s Borojevićem na sočanskom ratištu, u njegovu zapovjedništvu:

Ja sam ušao i stajao sam pred čovjekom, čije ime je već onda značilo, da će ime tog čovjeka u stranicama historije svjetskog rata biti mnogo spominjano. Onizak, krepka stasa, napadno široke glave, malih, živih očiju, malenih, punih usta, sa brčićem kao mladić...Predstavim se posve propisno, po vojnički, razumije se njemačkom službenom jeziku austrijske vojske.

"Dobro mi došli"—odzdravi ni hrvatski, pruži mi ruku i ponudi mi da sjednem. Izvadi svoju kutiju sa finim bosanskim cigaretama, ponudi me. Čas njemački, čas hrvatski, – onako kako je to uzelno kod naših oficira "grencera". Ispričao sam mu, što i kako bih htio to ili ono vidjeti, a i njega da smijem snimiti. (...)⁶⁴

37-mm LA infanterijski topovi (Bauer 1985.)

Njihova se suradnja nastavila, a, sudeći po Ivekoviću, nije im nedostajalo tema za razgovore dok mu je Borojević pozirao. Takvom jednom prilikom vodio se i ovaj razgovor, dakako, u Ivekovićevoj interpretaciji:

⁶³ Isto. Teško mi je povjerovati da je Svetozar Borojević imao namjeru hapsiti Narodno vijeće SHS. R. W. Seton-Watson sigurno ne bi napamet izještavao londonski Foreign Office 25. novembra 1918. godine o namjeri Svetozara Borojevića pa čak i generalpukovnika Stjepana Sarkotića da jedinice koje su im ostale na raspolažanju povjere Narodnom vijeću SHS: "249 R. W. Seton-Watson – Foreign Office. London 25. XI 1918. Legal Factors Replacing the Dual Monarchy"

"I. (...) a) The Habsburgs are eliminated by their own act, and can no longer be regarded as in any way a determining factor. b) The Joint Army has already been dissolved into its national component parts; the Magyar troops owing allegiances to the new National Council in Budapest, the Jugoslav troops (including Field-Marshal Borojević and the late military governor of Bosnia, Baron Sarkotić) to the National Council in Zagreb..." (Watson-Seton, R.W. i Jugoslaveni. Korespondencija 1906-1941. i 1906-1918. Sveučilište u Zagrebu. Institut za hrvatsku povijest – Britanska akademija. Zagreb – London, 1976., str. 370).

⁶⁴ Iveković, Oton. "Deset godina nakon rata na Soči. Uspomene ratnog slikara o generalu Borojeviću i sočanskim dogodovštinama". Novosti. Božić 1928. Drugo izdanje. God. XXII. Br. 355. Str. 24-25.

U septembru godine 1916. vratio sam se silom prilika u glavni štab 5. armije. Sjedio sam kod Borojevića. Bili smo posve sami. On je čitao novine, a ja sam ga olovkom crtao. Najednom pusti novine, digne glavu, skine cviker i pogleda me.

– "Jeste li čuli, profesore, novost" – počeo je hrvatski govoriti kao obično, a riječi je izgovarao lagano i mirno – "Lovćen je pao? Što velite na to?"

Na ovo pitanje nisam bio ni malo pripravan. Iznenadilo me, što je to rekao mirno, akoprem se cijela njegova komanda ustrkala i uzbunila, te si samo mogao čuti – "Lovćen pao". Lovćen zauzet – najuriš i t. d.

– "Da Lovćen je pao ekselencijo, ali nije više Lovćen ono što je bio, dok nije bilo topova, koji stižu i preko Himalaje!"

On je šutio, zapušio cigaretu, ustao i uzšetao se. Onda opet stao i na pola sebi, a na pola meni lagano nastavio:

– "I tako je svetinja Njeguša prvi puta pogažena neprijateljevom nogom. – Jadni narod, što mora sve da prepati." – Onda se opet uzšetao i sjeo na svoje mjesto.

Ja sam ga promatrao: ovakovoga ga još nisam vidio. One riječi o svetinji Njeguša zvučile su drhčuci. Ili mi se tek tako činilo?

Ne nipošto!

– "Moj Nikita, ovaj ti posao ne valja!" – nastavi i sve glavom klima.

– "Zašto baš ovi narodi na Balkanu moraju imati vječnih Kosova?" zapita on mene, a zapravo je više sebi govorio.

– "Zato, ekselencijo, usmjelim se ja, što mi balkanski narodi stojimo na širokom drumu, kroz koji bi htjeli svi vrazi proći – pa zato smo svima na putu. Ta to već biva tri tisuće godina unatrag, od Rima, Bizanta, Karla Velikog, Osmana i danas imperuma Velike Germanie. Takav udes ne će nikada zadesiti Dansku, Norvešku, Italiju ili Spitzberge, a tobože, zato, što su oni viši u kulturi, a bolji od nas! Brus! Da se onuda ide u Indiju, gore bi izgledali nego mi. Mi smo se barem očeličili."

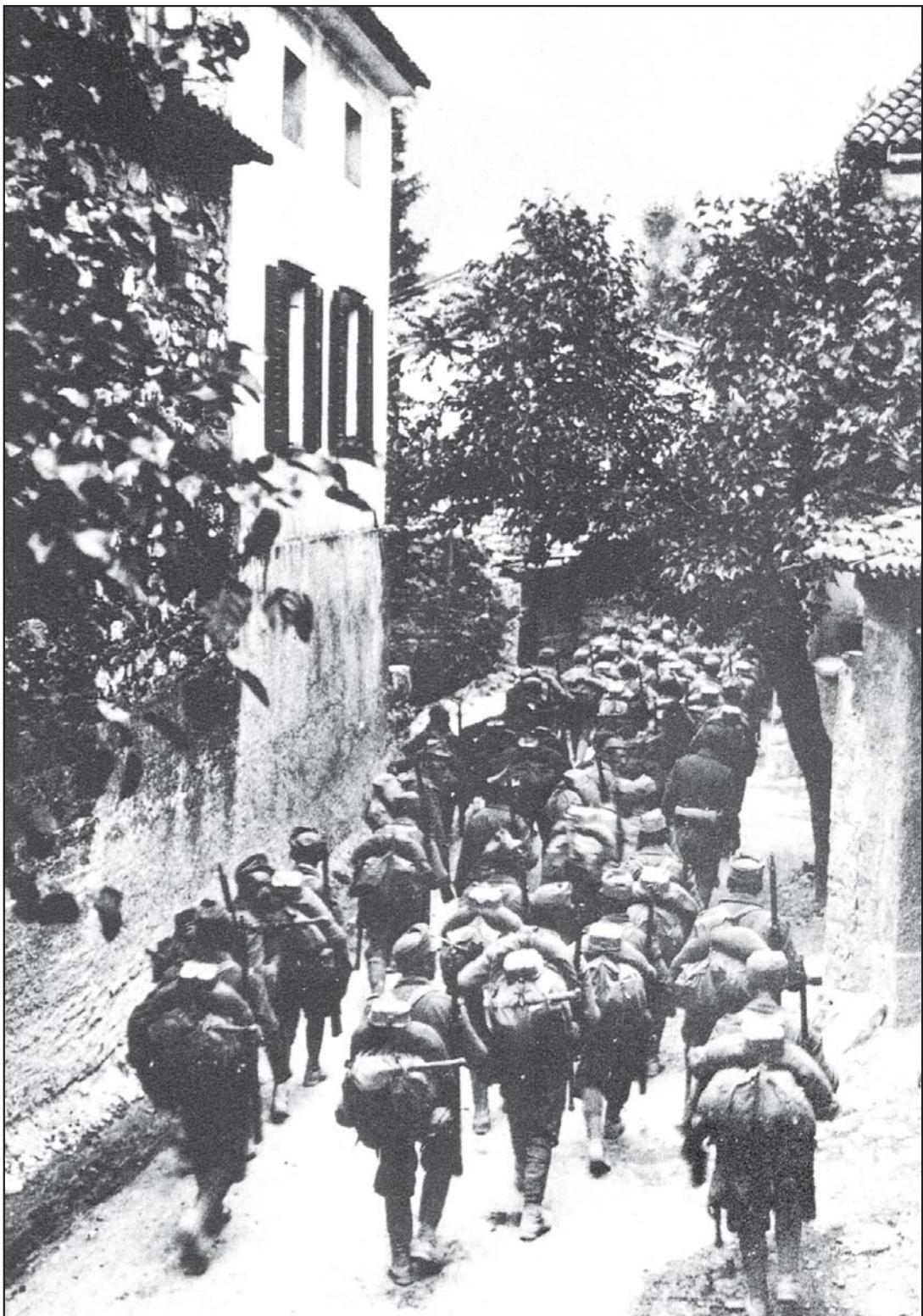
"Da, da, imate pravo profesore", doda on posve mirnim glasom. Onda zašuti i mrko gledajući pred se, uzšeta se sobom.

Takovim valjda nikad nitko Borojevića video nije.⁶⁵

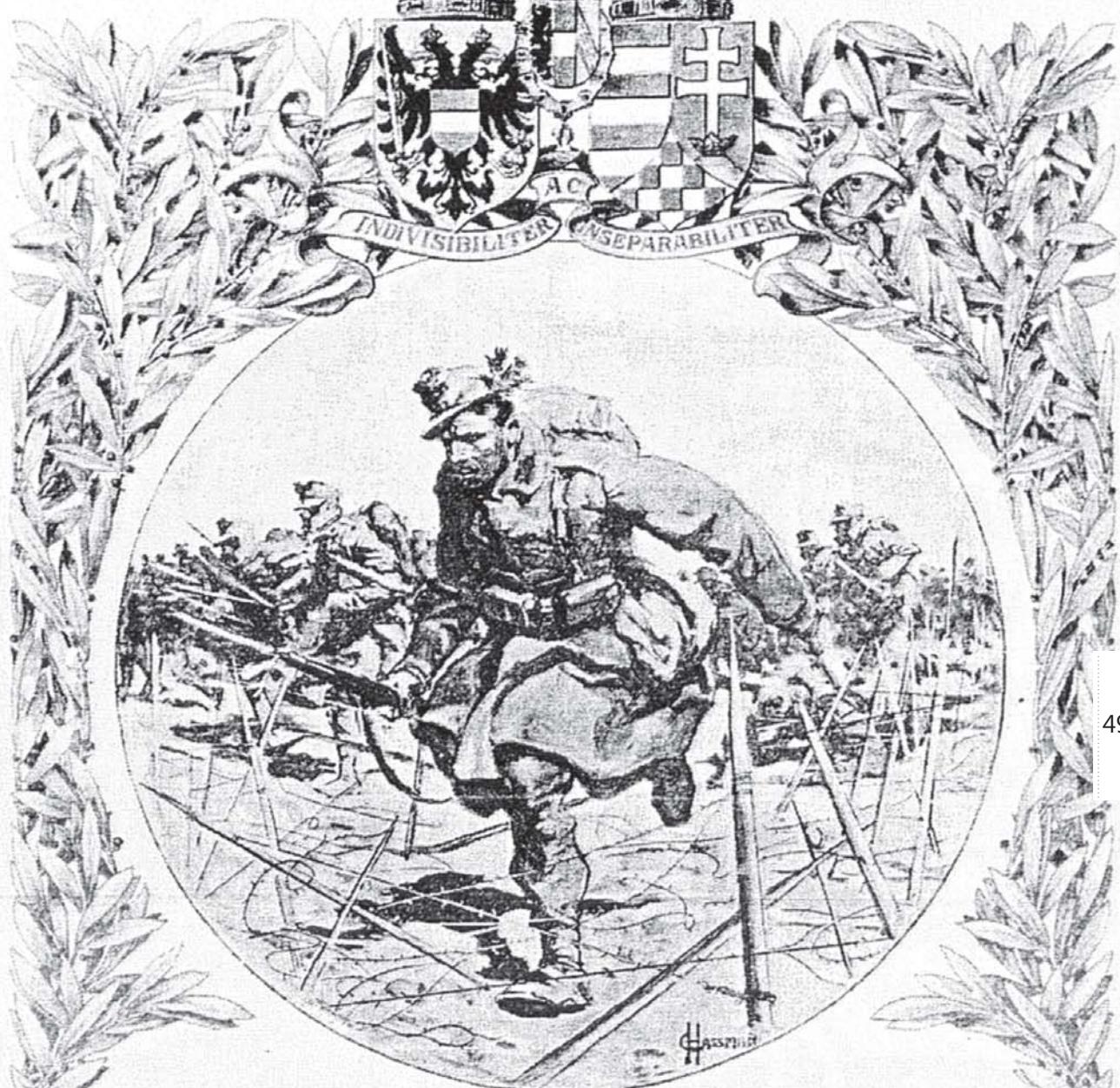
U istom tom broju novosti hrvatska politička elita hrvatske i srpske nacionalnosti, počevši od Stjepana Radića i Svetozara Pribićevića, najavljava je da Kraljevina SHS više neće moći opstojati takva kakva je stvorena 1918. godine. Mijenja se odnos prema Prvom svjetskom ratu. Nije mogao ne mijenjati se i odnos prema Svetozaru Borojeviću. U godinama i desetljećima koje će slijediti pitanja s njime u vezi će se množiti, a odgovora u biti neće biti, kao što još uvijek postavljamo mnogo više pitanja o minulom stoljeću nego što na njih stižemo i odgovoriti – ako se uopće trudimo bilo što reći o pitanjima koja zbutuju i stvaraju osjećaj nelagode, tjeskobe.

⁶⁵ Isto.

Jugozapadno ratište: Nastupaju infanterijske rezerve (Bauer 1985.)

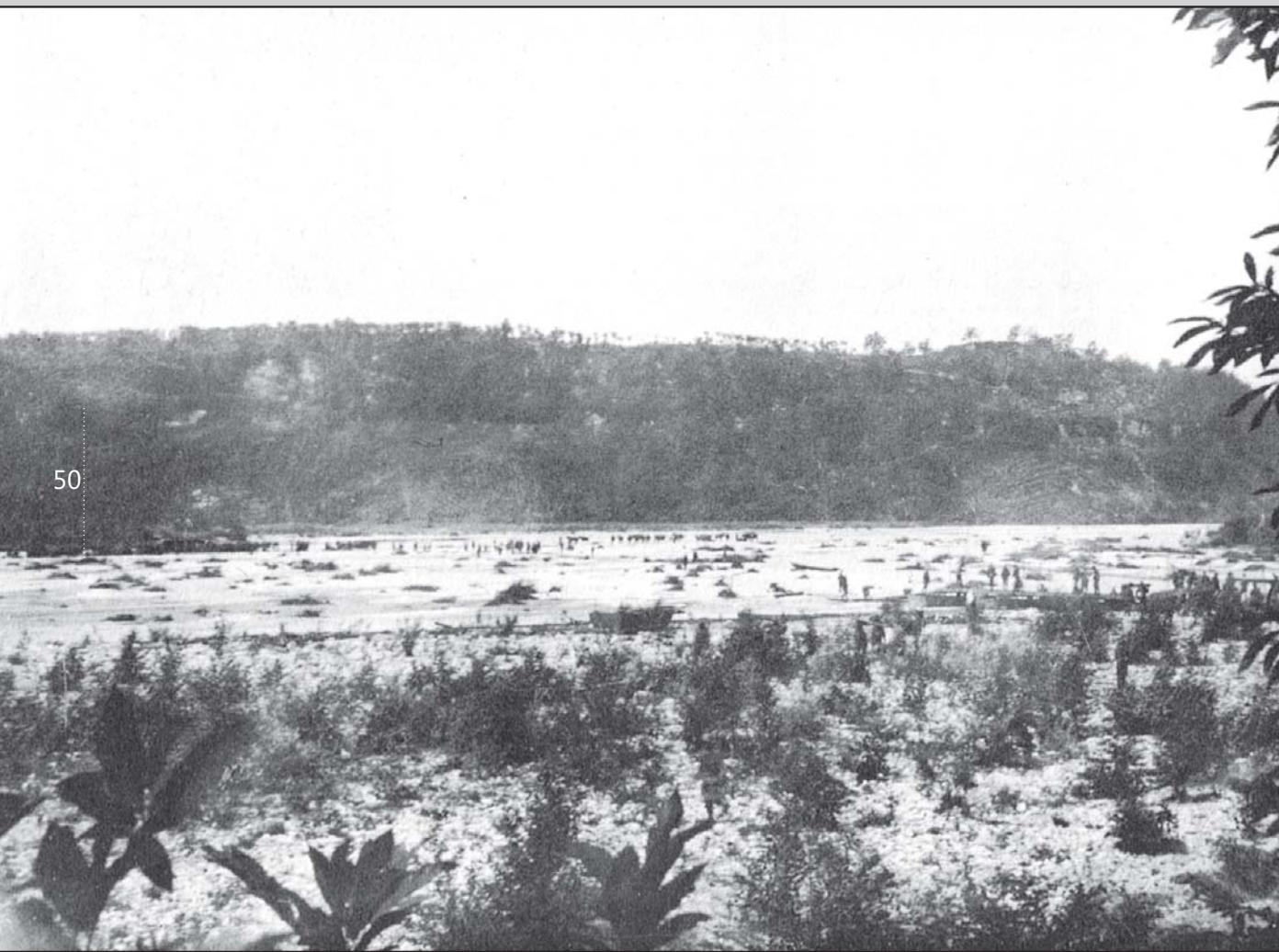

49

Diploma o dodjeli srebrene medalje za hrabrost vojniku Jaroslavu Malom (oktobar 1918.) (Bauer 1985.)

JCH VERLEIHE
JHNEN
FÜR TAPFERES VERHALTEN
VOR DEM FEINDE
DIE TAPFERKEITSMEDAILLE KLASSE
JM FELDE, AM 1918.

F. M. von Boroević
1918

Montello: drugi jurišni val u prijelazu preko rijeke 15. juna 1918. (Bauer 1985.)

Feldmarschalleutnant Borojević i car Karlo I. na Sočanskem ratištu (Bauer 1985.)

30,5-cm teški top (Mörser) (Bauer 1985.)

Slagalište mina i podzemno skladište (Bauer 1985.)

5.00. Prilozi

Prilog I.

Kada je ovaj rukopis već bio predan u tisak, pronašao sam u ulomku posthumno objavljenih sjećanja Slavka Borojevića na svoga oca Jovana i nekoliko pasusa koji se odnose na lokalno seosko sjećanje na Svetozara Borojevića u godinama uoči Drugoga svjetskog rata. Rukopis "Otac" Svetozara Borojevića objavljen je u: Višnjić, Čedomir (ur). *Ljetopisu Dvije hiljade prve*. Srpsko kulturno društvo "Prosvjeta". Zagreb, 2001., str. 13-52.

(...)

Pod lipama se znalo raspravljati i o austrijskom feldmaršalu Svetozaru Borojeviću. Njegovo porijeklo bilo je dosta zagonetno. Govorilo se da je Ličanin, što je naše seljane najviše ljudi, jer je imao u selu još živa tri brata od strica – Nikolu, Stevana i Jovana, Mihajlove. Feldmaršalov otac, Adam Borojević, rođen je 1825. godine u Knezovljanima, u kući koja je do našeg funduša, i tu braću od strica lično sam poznavao. Adam Borojević je bio vojno lice i jedno vrijeme službovao je u Mečenčanima.

Pričalo se da je Svetozar Borojević bio jako odrođen i jednom prilikom kad je njegov brat od strica Nikola išao u Zagreb, gdje je Svetozar bio komandant, ovaj ga nije htio primiti. Isto tako pričalo se kad je Svetozarov otac Adam umro u Petrinji 1900. godine, da je Svetozar došao u zadnji čas na pravoslavno groblje Sv. Nikola i kad je ceremonija pogreba završena, okrenuo se prema majci Stani, pozdravio je i odmah otišao.

Svetozar Borojević je u Prvom svjetskom ratu jedno vrijeme bio na Istočnom frontu, a 1917. godine prebačen je na front prema Italiji. Tu se na čelu vojnika, uglavnom iz Bosne, žestoko borio protiv Italijana i njemu se može zahvaliti da Italija nije dobila više naših krajeva poslije Prvog svjetskog rata.

Jedne godine, kad sam sa porodicom došao u Bovec, da se skijamo na Kaninu i na recepciji pokazao legitimaciju, recepcioner je uzviknuo: "A, Borojević, pa šta je vama feldmaršal Svetozar Borojević?" Odgovorio sam da nije rođak, ali da je njegov otac rođen u moje selu. Na to je recepcioner rekao: "Da nije bilo feldmaršala Borojevića, sve bi ovo bilo pod Italijom, a sada je u Sloveniji". Bilo nam je dragو to čuti i recepcioner nas je stalno pozdravljao s posebnom pažnjom. Feldmaršal Svetozar Borojević, kad je dostigao najviši rang u austrijskoj vojsci, uzeo je naziv "von Bojna", po materi koja je rodom iz sela Bojna na glinskom kotaru (Bauer, 1985)." (Nav. dj., str. 36)

Prilog II.

"(Arhiv Borojević u Zagrebu.) Ovi su dana iz sjedišta Glavnog stožera vojske u Adelsbergu (Postojna), odnosno iz različitih općina u kojima su pronađeni, uz sigurnosne mjere u Zagreb dopremljeni svi dnevnički i dokumenti o dvanaest bitaka na Soči. Bilo je oko 70 sanduka, u kojima je pohranjen cjelokupni materijal svih bitaka na Soči, sve do posljednja četiri dana. Nažalost, upravo dokumenti o ta četiri najzanimljivija dana nisu pronađeni. Netko ih je, vjerojatno, uzeo sa sobom i pohranio u nadi da će ih jednom prodati za veliki iznos, ili su možda – što bi bila nenadoknadiva šteta – bezumno uništeni u kaosu koji je nastao nakon ukidanja bojišnice na Piavi. Povjerenstvo koje je radilo na sređivanju cjelokupnog materijala još nije izgubilo nadu da će pronaći dragocjene isprave i zapise. Ovi su dana u Sloveniju poslana ekipa koja će pokušati pronaći te dokumente. Sav preostali materijal sastoji se od dnevnikā koje je vlastoručno napisao feldmaršal Borojević, zatim od kartografskog materijala s točnim zapisima o pojedinim danima bitke te svakoj i najmanjoj taktičkoj operaciji, koji

su napravljeni na temelju rada Glavnog stožera i naredbi, koje je izdavalо Glavno zapovjedništvo vojske, kao i od brojnih drugih značajnih povijesnih dokumenata. Sanduci su već pohranjeni u današnjem arhivu u zgradи Sveučilišne knjižnice, ali još nisu predani upravi arhiva, jer se prvo pregledavaju i svrstavaju i to od strane časnika koji će odvojiti žito od kukolja. To povjerenstvo sastavljeno od časnika izvijestit će također o pojedinim zanimljivim fazama dvanaest bitaka na Soči, osobito da bi pokazalo da Talijanima niti jednom tijekom svih bitaka nije pošlo za rukom postići značajan uspjeh. Oni su uvijek bili poraženi, iako se sada ponašaju kao 'pobjednici'." (Prijevod: dr. sc. Sanja Lazanin)

Vidjeti i njemački izvornik:

"(Das Boroević Archiv in Zagreb.) Dieser Tage wurden die gesammten Tagebücher und Dokumente der zwölf Isonzoschlachten aus dem Armeehauptquartier in Adelsberg bezw. aus verschiedenen Gemeinden, wo sie sich verstreut vorfanden, unter sicherer Begleitung nach Zagreb gebracht. Es waren gegen 70 Kisten, in denen das ganze Material aller Isonzoschlachten bis auf die letzten vier Tage verwahrt ist. Leider sind gerade die Dokumente dieser interessantesten vier Tage nicht gefunden worden. Sie dürften von Jemanden an sich geworden worden sein, der sie entweder aufbewahrt, in der Hoffnung, sie einmal um hohen Preis loszuschlagen, oder sind sie vielleicht, - was unendlich zu bedauern wäre – in dem Chaos nach dem Auflösung der Piavefront sinnloser Zerstörung anheimgefallen. Die Kommission, welche an der Zustandeverbringung des gesamten Materiale arbeitet, gibt die Hoffnung noch nicht verloren, auch diese wertvollsten Schriften und Aufzeichnungen zu finden und wird diese Tage neuerlich Leute nach Slovenien entsenden, welche nach diesen Schriften suchen werden. Das gesamte übrige Material besteht aus dem eigenhändig vom Feldmarschall Boroević gechriebenen Tagebüchern, aus dem gesamten Kartenmaterial mit den genauen Einzeichnungen der einzelnen Schlachtentage und jeder auch kleinsten taktischen Operation, welche ausgeführt wurde aus den Arbeiten des Generalstabes und den Befehlen, welche von Armeeoberkommando ausgegeben wurden, sowie aus vielen anderen bemerkenswerten historischen Dokumenten. Die Kisten wurden bereits im hiesigen Archiv im Gebäude der Universitätsbibliothek verwahrt, aber noch nicht der Verwaltung des Archivs übergeben, weil sie erst gesichtet und geordnet werden, und zwar von Offizieren, welche Spreu und Weizen voneinander scheiden werden. Diese Offizierkommission wird auch sukzessive über die einzelnen interessanten Phasen der zwölf Isonzoschlachten berichten, besonders um zu zeigen, daß es den Italienern nicht einmal während aller Schlachten gelungen ist, einen großen ausschlaggebenden Erfolg zu erringen. Sie waren immer die Geschlagenen, wen sie sich auch jetzt als die "Sieger" gebärden.

54

Prilog III.

"BOROJEVIĆ, BARAC, RITTIG" Kad je Talijanima išlo slabo na fronti 1917, onda su se politički ljudi sjećali našega Odbora, utoliko više, što su Talijani tvrdili da su baš Jugoslaveni, a napose Hrvati iz Dalmacije i Bosne, oni koji drže austrijski front, pa su pomisljali, da bi naš Odbor mogao utjecati na moral toga fronta. Bilo je, iako rijetkih, Talijana, koji su to priznavali. Mi smo imali, tu i tamo, veze s našima u domovini, i to preko Švicarske, većinom preko dra Svetozara Rittiga, koji je dolazio u Davos na liječenje, a i preko dra Frana Barca, koji je jedan ili dva puta bio došao u Švicarsku.

Budući da je s talijanske strane tvrđeno, da jugoslavensku ideju u jugoslavenskom odboru zastupaju mahom Dalmatinci, a Hrvati iz Hrvatske da misle drugačije, da su "Austrijanci" ili, u najmanju ruku, da ne žele ujedinjenja sa Srbijom, mi smo opet 1917. poručili Lorkoviću, da nastoji, da još neki iz Hrvatske dođu, a on svakako. On je odgovorio, da je on optimist za našu stvar, te da su oni suvišni, "jer Pašić misli za nas sve".

Htjeli smo i sami da se nešto utječe, da se naš svijet ne bori tako na talijanskoj fronti, misleći da će nam to biti u dobro upisano, pa smo u Zagreb poručili da se nešto pokuša s našim višim časnicima na talijanskoj fronti. To je išlo preko dra Frana Barca. On je bio dobar znanac generala Svetozara Borojevića, zapovjednika austro-ugarskih četa na talijanskoj fronti. Barac je postao rektor Sveučilišta, te su onda na Sveučilištu birali Borojevića za počasnog doktora, a Barac mu je odnio u njegov Štab na frontu počasnu diplomu. Sigurnijeg načina nije bilo da se dođe s Borojevićem u vezu.

Nakon predaje diplome, Barcu je uspjelo da Borojeviću kaže, da treba s njime važno i tajno razgovarati. Ovaj ga je zadržao, kao svog dobrog znanca (86) u gostima te noći i slijedeći dan. Pošto mu je Barac izručio pozdrave hrvatskog zastupstva, istakao mu je da oni u

Zagrebu u njemu gledaju svoga Jelačića, samo da ne žele da se ponovi kao s Jelačićem, da se Hrvati bore za cara, a poslije rata da sve ostane po starom. Osim toga, da su oni uvjereni, a tako su i iz vana obaviješteni, da će Centralne sile izgubiti rat i da Hrvati ne trebaju ni u jednom slučaju da spašavaju Austriju. Borojević je na to rekao:

– To će oni biti potaknuti od Jugoslavenskog odbora u Londonu. Oni su u Odboru pošteni ljudi i najbolje misle, samo ja ne vjerujem da će se Englez i Francuzi odlučiti da potpuno likvidiraju Habsburšku monarhiju. Pa čak i kad bi to namjeravali, mi se ovdje borimo za svoje, jer kakav bi nam život bio, da Talijani uzmu Istru, Dalmaciju i Goricu i liše nas najljepših krajeva i našeg života na moru.

Barac mu je na to iznio, da je to baš poruka Odbora, da bi on, Borojević, trebao s većim jedinicama prijeći na talijansku stranu i tako pridonijeti savezničkoj pobjedi. Borojević se na to namrštilo i rekao:

– A moja zakletva na vjernost caru?

– A zar carevi nijesu pogazili svoje zakletve prema nama?

– Jesu, ali pustite me da promislim. Nisam po srijedi ja ni moja glava, kad bih mogao pomoći narodnoj stvari.

Ujutro je onda Barcu rekao riječ po riječ:

– Javite Jugoslavenskom odboru, da mi u njima gledamo iskrene i poštene rodoljube, ali im kažite da se mi ovdje borimo za istu stvar za koju i oni, a to neka kažu i Pašiću, da se svi za istu stvar borimo. To, što oni meni poručuju, ja sam pripravan da učinim uz dva slijedeća uvjeta: prvo, da Odbor i srpska vlada porade kod Saveznika, da se poništi Londonski pakt i nama priznaju naše etnografske granice; a drugo, kad ja prijeđem sa sto tisuća ljudi, da nas se ne smatra kao zarobljenike, nego kao ratujuću stranku i da se možemo odmah okrenuti u borbu protiv Nijemaca.

Odbor nije mogao, dakako, postići nijedan od ovih Borojevićevih uvjeta, nego samo sugestije da se naši ljudi predaju, a na kraju da će se sve urediti. Tu su se očito opirali Talijani, tvrdeći da bi ubili moral kod svojih, kad bi se odrekli oblasti koje su im obećane kao nagrada za ulazak u rat. Trumbić, dakako, nije mogao ništa otporučiti Borojeviću u smislu njegovih uvjeta, pa je sve ostalo po starom." (Meštrović, Ivan. *Uspomene na političke ljudе i događaje*. Matica hrvatska. Zagreb, 1969., 87)

Prilog IV.

Josip Horvat o Svetozaru Borojeviću u Prvom svjetskom ratu:

(*Rusko ratište, jesen/zima 1914.*): "Međutim, apsolutni mir ipak nije zavladao. Austrougarske snage povukle su se na Karpate, braćeni prijelaze u panonsku ravnicu. Panika je spopala poglavito Madžare. Obuzeti stravom, već su vidjeli kozačke odrede pred Peštom. Tipično za mentalitet tadašnjih pojedinih komandanata na austrougarskoj strani jest to da su se gubili u sitnicama. (...) Na terenu u Karpatima počinjene su mnoge ludosti, napuštali su se visinski položaji koje je trebalo nekoliko dana kasnije osvajati uz krvave gubitke. Od svih austrougarskih generala u tim je borbama na prvo mjesto izbio Svetozar Borojević, a uz njega pukovnik Dragutin Čoban (Csoban). Obojica su bili Srbi-graničari, te najsretnije i najrealističkije vojskovođe. Borojević nije bio neki strategijski genij, bio je surov, energičan i izdržljiv, majstor u defanzivnom ratu." (str. 211)

(*Talijansko ratište, 1915.*): "U prvi mah Conrad je htio da s Istočnog fronta povuče 20 divizija i dočeka s njima talijansko napredovanje dolinom Save, na liniji Ljubljana-Zagreb. Međutim, njemačka se Vrhovna komanda usprotivila Conradovu planu, a isto tako i novo-

postavljeni komandant fronte protiv Italije, Borojević. Odlučeno je da se na Talijanskom frontu provodi najstroža defanziva, čemu je pogodovao i reljef tla, naročito na liniji Soče, jer na Tirolskom frontu nisu, zbog planina, bile uopće moguće neke ofanzivne operacije u pravcu sjevera. Na Soći je improvizirana obrana od tzv. pučkoustaških bataljona (najstarija godišta boraca), te je naknadno sa Srpskog fronta povučeno pet divizija, a sa Ruskog četiri. Prva bitka na Soći odigrala se kod Gorice i na rubu kraške visoravni Doberdo. Uz neznatne promjene, na fronti Soče narednih se godina, sve do 1918, odigralo 11 bitaka. Uopće, to je bojište bilo najteže u čitavom ratu. Što je više rasla, s jedne i druge strane, snaga artiljerije, to su se i gubici više množili, i to ne samo od granata već i od kamenja. O nekim dobro osiguranim položajima nije moglo biti ni govora jer se u kamenjaru nisu mogli kopati duboki zakloni. (...) Talijani su bili u težem položaju jer su gotovo uvijek morali jurišati uz brdo. (...)" (str. 275-276)

(Povjesni smisao austro-ugarsko – talijanskog rata 1915.-1918.) "Bilo je paradoxalno, ali je činjenica da je objava rata od strane Italije podala habsburškoj vojsci nešto nalik na idejni smisao ratovanja. Austrougarske i njemačke pukove podsticala je na rat protiv Italije i pomisao odmazde zbog "vjerolomnosti saveznika". Čak i neki pukovi s pretežnim ljudstvom iz južnoslavenskih krajeva usrdno su se, prve godine, bacili u borbu, smatrajući da ne brane od talijanske ekspanzije zapravo Habsburšku monarhiju već svoj nacionalni teritorij." (str. 277)

(Rat 1915.) "Preostao im je jedino frontalni napad, što se iz djelomičnih napada kod Dobarda, Sagrada i Tržiča, kod Tolmina i protiv Krna razvilo u prvu bitku na Soći. No do polovice srpnja bitka je ostala bez uspjeha. U drugoj polovici srpnja napadi su ponovljeni na mostobran kod Gorice i na visoravan Doberdo, ali ponovo bez uspjeha. U kolovozu i rujnu bez uspjeha je svršila i druga bitka na Soći. Dne 21. listopada Cadorna (maršal Luigi Cadorna, šef generalštaba talijanske vojske, 1914.-1917. – D.R.) s jakim snagama izvršio je veliki napad. Bila je to treća bitka na Soći, ali je nakon tri dana i ona morala, zbog otpora i protunapada protivnika, biti obustavljena, mada je talijanska vatra bila premoćna. (...) Glavni i nedohvatljivi cilj talijanskih napada bila je Gorica. Osvajanje Gorice bilo bi bez nekog vojnog značenja, ali bi ta pobjeda nailektrizirala politički život u Italiji. Polovicom studenoga otpočela je i četvrta bitka na Soći i trajala je sve do početka prosinca. Za sedam mjeseci Cadorna je pretrpio velike gubitke u ljudstvu, ali nije uspio ni da se približi protivničkim utvrđenjima. Konačno je zima obustavila za dulje vremena svaku veću operaciju na Talijanskom frontu. Za opće vojno stanje talijansko je bojište značilo gubitak." (str. 293-294)

(Rat 1917.) "'Talijanska katastrofa kod Kobarida' (...) Kao najpodesnija zona za operacije izabran je sektor kod Kobarida (Caporetta). Dne 24. listopada, pod zaštitom magle, izведен je nenadani napad. Uspio je mimo očekivanja. Na nekoliko mjesta njemački je udarac presjekao vitalne talijanske linije obrane i prodro toliko duboko da je talijanska 2. armija razbijena. Proboj je bio toliko snažan da je Cadorna mogao spasiti krila jedino na taj način što je odredio hitan uzmak na liniju Piave. Centralne su sile zarobile četvrt milijuna vojnika. (...)" (str. 420-421)

"Plan nosi karakteristike Ludendorffove strategije: smionost najširih poteza, stvaranje posve neočekivanih kombinacija za protivnika. No u izvedbi plana javlja se i kod Ludendorffa prvi put nervna nesigurnost." (str. 421)

"No talijanski je poraz, i bez toga, bio velik. Uzmak je bio bez reda, mjestimično čak paničan bijeg. Za 16 dana talijanska se vojska povukla preko 110 kilometara." (str. 420)

(Rat 1918.) "Posljednja austrougarska ofanziva na Piavi" Austrougarske su snage prešle u napad 15. VI 1918, ... Protivničke su snage bile otprilike podjednake." (str. 507)

"Dne 20. lipnja prije podne Borojević je podnio odlučan prijedlog da se na desnoj obali Piave

borbe obustave i snage povuku. Madaje to bio jedini izlaz iz zlosretne bitke, i Karlo i Vrhovna komanda teško su se odlučili na to. Jer, uzmak je bio u prvom redu priznanje da je operacija bila od početka bez izgleda na uspjeh, da je loše pripravljena, da Austro-Ugarska više nema mogućnosti da izvrši neke veće ofanzivne poteze i da je vodstvo posve nesposobno i lakomisleno." (str. 513)

"Sve jedinice koje su sudjelovale u ofanzivi vratile su se najmanje prepolovljene." (str. 514)

"Dne 17. VIII 1918. Karlo Habsburški je priredio u Reichenauu, svojoj ljetnoj rezidenciji svečanu proslavu svog trideset i prvog rođendana. Za života Franje Josipa taj tzv. "carski dan" nije se naročito slavio. (...) Upada u oči da je slavlje održano devet dana nakon katastrofalnog proboga njemačke fronte i otkako je Ludendorff dobio živčani slom. (...) Na okupu su se našli Conrad, Arz, Böhm-Ermolli, Wurm – sve imena, zaboravljena za nekoliko mjeseci – osim Borojevića koji je ostao na fronti." (str. 532)

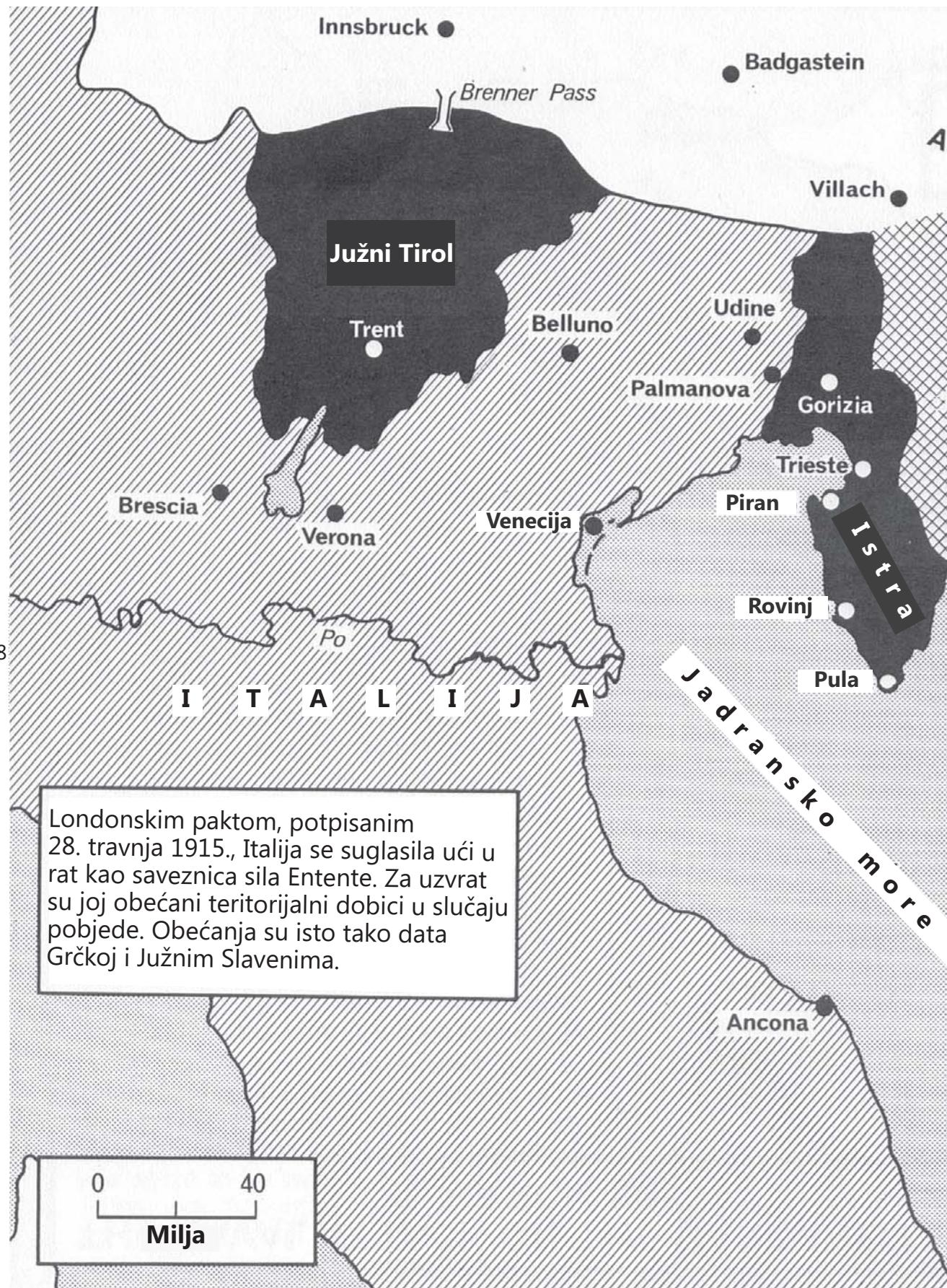
"Dne 24. listopada započela je posljednja velika bitka u prvom svjetskom ratu. Toga su dana jurišni odredi Antante, Britanci, Francuzi i Talijani izvršili jurišni napad u području Sedam općina, u brdima istočno od Brete i na Piavi." (str. 566)

"Dne 27. listopada Britanci su izvršili prodor na širini od 12 km, te prodrli 4 km u obrambeni sistem. Time je odlučena posljednja operacija na Talijanskom frontu." (str. 570) "Borojević koji je premjestio svoj štab iz Udina u Velden na Vrbskom jezeru, depešom je pitao još 1. studenoga Baden: "Je li još zadaća armije da se bori protiv Talijana, ili je njezin hitniji zadatak da dovede čete u zavičaj?" Kako nije dobio odgovor, sutradan je predbacio Vrhovnoj komandi "dvolično držanje". No u Vrhovnoj komandi nije bilo dvoličnosti već je vladala potpuna obezglavljenost." (str. 573-574)

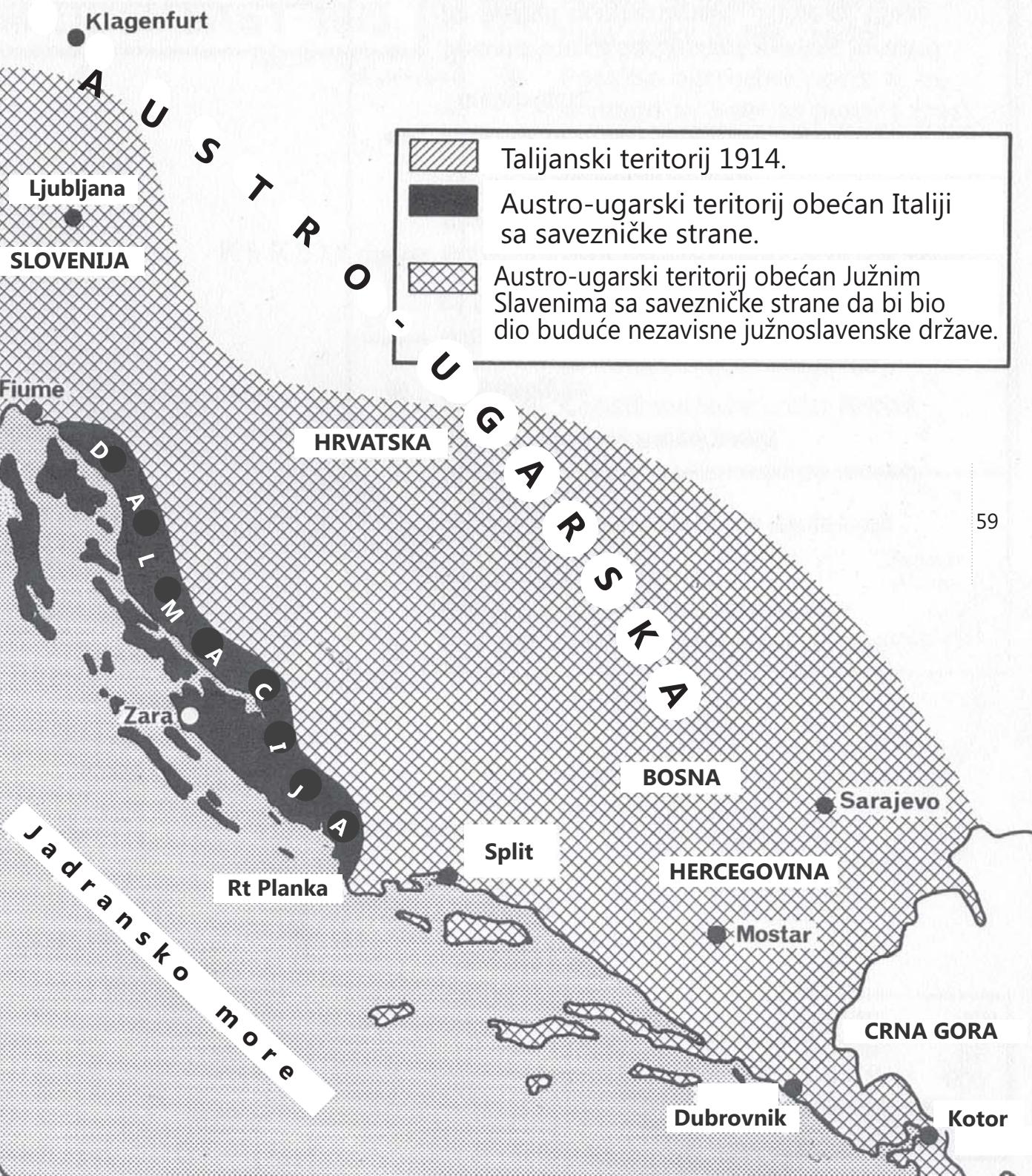
(Horvat, Josip. *Prvi svjetski rat. Panorama zbijanja 1914–1918*. Stvarnost. Zagreb, 1967.)

Prilog V.

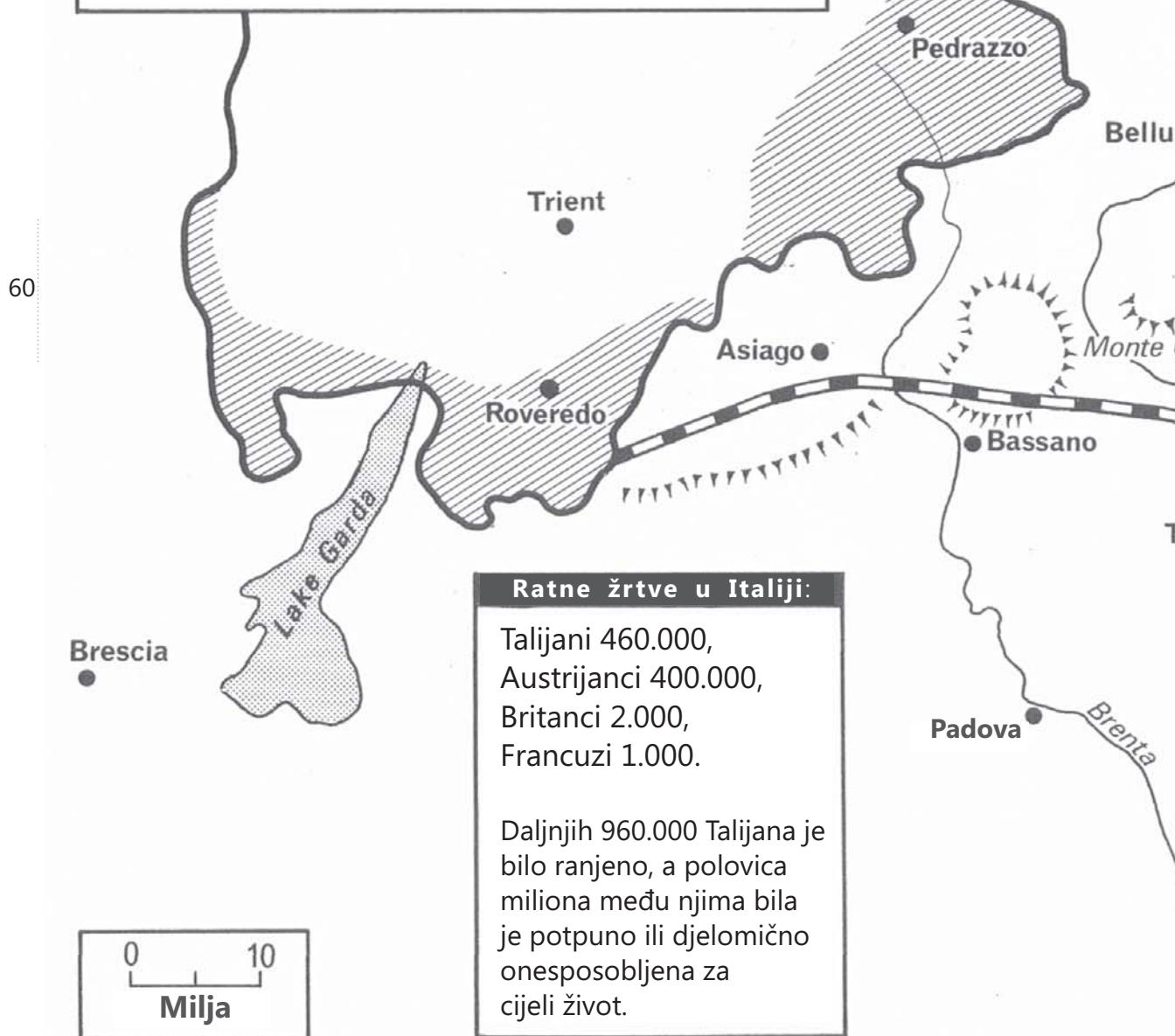
"(...) Dok je talijanska vojska bila već zahvatila čitavu sjevernu Dalmaciju, srpska je vojska bila na putu da zauzme svu teritoriju do linije Primirja, odobrene joj od velikih saveznika, tj. do Jasenovca, preko kojega je ostajala uža Hrvatska i Slovenija. Jake struje srpskog javnog mišljenja bile su za to da se nikako ne ide preko linije Primirja, koja je stvarno obilježavala granice Velike Srbije, obuhvaćajući na zapad svu Bosnu i Hercegovinu, svu Slavoniju i južnu Dalmaciju. Kakva se sudbina u tom slučaju spremala ne samo Dalmaciji, već i okrnjenoj Hrvatskoj, reduciranoj na četiri županije, koja bi se bila našla usred silnih, bezobzirnih susjeda neprijateljski raspoloženih, to mora da je svakome jasno. Oni Hrvati koji osuđuju Ujedinjenje, polaze s pogrešnog stanovišta kao da se imalo birati između Jugoslavije i Velike Hrvatske, dok su stvari stajale pred izborom između Jugoslavije i Velike Srbije. Velika Hrvatska bila bi neostvariva, jer je veći dio zemalja u kojima žive Hrvati bio okupiran od srpske vojske s privolom velikih pobjedničkih sila. Hrvatska pak nije imala ni jednog svog bataljona, niti ciglog saveznika u svijetu da bi mogla istisnuti Srbe iz Osijeka, Travnika i Dubrovnika... I u samom Zagrebu održavao se poredak pomoću srpskih vojnika koji su do tad kao zarobljenici živjeli u gradu..." (Smislaka, Josip. Izabrani spisi. (Odabrali i priredili Ivo Perić i Hodimir Sirotković). Književni krug. Split, 1989., 353-354)

I. Londonski pakt (april 1915.) (Gilbert 1970.)

Između maja 1915. i oktobra 1917. godine na Soči se vodilo jedanaest bitaka. Više od 115.000 talijanskih i 90.000 austrijskih vojnika je ubijeno. Nakon austrijske pobjede kod Caporetta 24. oktobra 1917. godine zarobljeno je više od 260.000 Talijana, a nekih 200.000 je dezertiralo raspršivši se širom Italije. Talijanske armije su se povukle, a francuske i britanske jedinice pojurile u Italiju da bi pomogle zaustaviti austrijsko napredovanje. Austrijanci su konačno zaustavljeni 18. juna 1918. godine. U oktobru 1918. godine britanske i francuske snage potisnule su Austrijance natrag na Soču, zarobljujući 300.000 vojnika i 5.000 topova.

II. Rat u Italiji 1915-1918. (Gilbert 1970.)

Kazalo imena

-
- Andrić, Lj. **12**
Arz von Straußenberg, baron Arthur **57**
Assmann, Jan **15**
Bakić, Pavle **7**
Barac, Fran **43, 44, 54**
Bauer, Ernest **5, 6, 9, 25, 45**
Begović, Nikola **17**
Bilandžić, Dušan **5**
Böhm-Ermolli, Eduard **57**
Borojević, Adam **18, 19, 21, 26, 36, 37, 41, 53**
Borojević, Adam (Svetozarev otac) **18, 20**
Borojević, Branko **12**
Borojević, Damjan **20**
Borojević, Dragan **19**
Borojević, Gligo **19**
Borojević, Janko **17**
Borojević, Jovan **19, 53**
Borojević, Jovan (otac Slavka i Branka) **53**
Borojević, Jovo **19**
Borojević, Ljubica (udata Babić) **19**
Borojević, Mara **19**
Borojević, Mihajlo **19**
Borojević, Mijat **18**
Borojević, Miloje **19**
Borojević, Nikola **19, 53**
Borojević, Pantelija **18**
Borojević, Slavko **12**
Borojević, Stevan **19, 53**
Borojević, Uroš **19**
Brkljačić, Maja **15**
Cadorna, Luigi conte **56**
Conrad von Hötzendorf, baron Franz **55, 57**
Csoban (Čoban), Dragutin **55**
Dabić, Vojin **17, 18**
Dežman, Milivoj **44**
Ferro, Marc **8**
Foch, Ferdinand **29**
Franeš Mihanović, Robert **44, 46**
Frank, Josip **35, 38, 57**
Gavrilović, Slavko **17, 18**
Gilbert, Martin **6**
Golec, Ivica **5, 18, 20, 21**
Gross, Mirjana **35**
Habsburgovci (dinastija) **45**
Habsburški, Albrecht (1817. – 1895.) **39**
Habsburški, Eugen (1863. – 1954.) **57**
Habsburški, Franjo Josip I. **57, 38**
Habsburški, Karlo **9, 24, 57**
Hertl, Luise **36, 37**
Hindenburg, Paul von Beneckendorf und von **41**
Horvat, Josip **55, 57**
Iveković, Oton **46**
Jakšić, Pavle **11, 12**
Jelačić, Josip **7, 55**
Jireček, Konstantin **28**
Jurić, Nikola **39, 41**
Jurišić, Nikola **7**
Karađorđevići (dinastija) **36**
Karaman, Igor **35**
Kasumović, Mile J. **25**
Kašić, Dušan **17**
Kijuk, Teodor **17**
Klaić, Vjekoslav **28**
Kolanović, Josip **25**
Kovarbašić, Adam **19**

- Kovarbašić, Stana **19, 21, 36, 41**
Krizman, Tomislav **37**
Krleža, Miroslav **5, 24**
Kršnjavi, Izidor (Iso) **44**
Kuljić, Todor **15**
Laudon, baron Ernst Gideon **43**
Lazanin, Sanja **27, 28, 54**
Lazić, Đuro **20**
Lopašić, Radoslav **17**
Ludendorff, Erich **56, 57**
Ljubojević, Atanasije **17**
Meštrović, Ivan **44, 55**
Mixich, Koloman **44**
Moltke, Helmuth **43**
Mrkalj, Sava **12**
Nikoliš, Gojko **13**
Obrenovići (dinastija) **36**
Orlović, David **2, 5**
Pašić, Nikola **54**
Paulová, Milada **30**
Paver, Josipa **45**
Pavičić, Slavko **6**
Peleš, Dušan **37**
Perić, Ivo **57**
Pleše, Slavica **45**
Pojić, Milan **6, 19, 25, 45**
Preradović, Petar **11**
Pribićević, Svetozar **11, 47**
Prlenda, Sandra **15**
Radetzky, grof Johann Josef Wenzel **39**
Radić, Stjepan **47**
Radlović, Milica **19**
Rauch, Pavao **35**
Rittig, Svetozar **54**
Roksandić, Drago **1, 2, 3**
Rosner, Friedrich Ritter von **23**
Rosner, Friedrich (Svetozarev i Leontinin sin) **23**
Rosner, Leontine **23**
Rudan, Mile Pavlov **14**
Rybarž, Otokar **30**
Sarkotić, Stjepan **46**
Schneider, Artur **44**
Seton-Watson, Robert William **46**
Simčić, Miro **5**
Sirotković, Hodimir **57**
Smndlaka, Josip **57**
Staljin, Josif Visarionovič **11**
Starčević, Ante **37**
Suvorov, Aleksandr Vasiljevič **43**
Šenoa, Zdenko **5**
Šepić, Dragovan **35**
Šidak, Jaroslav **35**
Šupljikac, Stefan **7**
Tegethoff, Wilhelm von **39**
Tisza, Stjepan **38**
Tomac, Petar **5**
Torre, Andrea **45**
Treščec, Vladimir **39**
Trumbić, Ante **45**
Visković, Velimir **5**
Višnjić, Čedomir **53**
Werk, Hugo (= Adriaticus) **29**
Wiegand, Carl von **41**
Wurm, baron Wenzel von **57**

Predgovor	5
1.00. Zašto komemorirati godišnjicu rođenja Svetozara Borojevića?	7
2.00. Svetozar Borojević i njegov zavičaj	17
2.10. Borojevići na Banskoj krajini	17
2.20. Borojevićevo roditeljstvo	18
2.30. Životopis Svetozara Borojevića	21
64	
3.00. Svetozar Borojević, spisatelj	25
4.00. Drugi o Svetozaru Borojeviću	35
4.10. Suvremenici o Svetozaru Borojeviću: prije Prvog svjetskog rata	35
4.20. Suvremenici o Svetozaru Borojeviću: za vrijeme Prvog svjetskog rata	38
4.30. Suvremenici o Svetozaru Borojeviću: poslije Prvog svjetskog rata	44
5.00. Prilozi	53
Kazalo imena	62

Drago Roksandić

Rođen 12. 01. 1948. u Petrinji.

Redoviti profesor na Odsjeku za povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu i voditelj
Centra za komparativnohistorijske i interkulturne studije

Zavoda za hrvatsku povijest na istom fakultetu.

Voditelj Međunarodnoga istraživačkog projekta

"Triplex Confinium: hrvatska višegraničja u euromediteranskom kontekstu, cca. 1500.-1800.".;

Primarno područje profesionalnog istraživanja: hrvatska i srpska povijest
u euromediteranskim kontekstima u novom vijeku.

Objavljene knjige:

Vojna Hrvatska: La Croatie militaire.

Krajisko društvo u Francuskom Carstvu (1809-1813). Svezak I-II. Zagreb, 1988.;

Srbi u Hrvatskoj od 15. stoljeća do naših dana. Zagreb, 1991.;

Srpska i hrvatska povijest i "nova historija". Zagreb, 1991.;

Protiv rata. Prilozi povijesti iluzija. 1996.;

*Triplex Confinium ili o granicama
i regijama hrvatske povijesti 1500-1800. Zagreb, 2003.;*

Uvod u komparativnu historiju. (ur.). Zagreb, 2004.;

Etnos, konfesija, tolerancija. Zagreb, 2004.

Detaljnije vidjeti: www.ffzg.hr/pov/zavod/triplex

*Svaki vojnik voćanske
fronte zaslužuje zlatnu
kolajnu.*

R. Boroević pp.